

Édes Anyanyelvünk

XXV. ÉVFOLYAM 5. SZÁM

2003. DECEMBER

ÁRA: 100 FORINT

Fesztiválfesztivál

Ha elcsépeelt kifejezésekről, szavakról tennénk fel „körkérdést”, 2003-ban bizonyára a *fesztivál* szó kerülne az első helyre. Ki tudja már azt, hogy a fesztivál országos kiterjedésű (vagy nagyon jelentős) ünnepet, bemutatót jelent? Leginkább a kultúra valamelyik ágával kapcsolatos. Beszélhetünk filmfesztiválról, zenei fesztiválról, színházi fesztiválról. Valamilyen ünnepélyesség van benne (eredeti jelentése: *ünnep, ünnepély*). Legújabb használatából ez az ünnepélyesség, emelkedettség teljesen eltűnt.

Milyen fesztiválok vannak mostanság? Minden évben, mindenféle van *borfesztivál, sörfesztivál, sportfesztivál, operafesztivál, operettfesztivál*. Ezekhez kapcsolódnak az olyan fesztiválok, amelyek már valóban nem sorolhatók a művészetek, a testnevelés körébe.

Szinte minden gyümölcssel kapcsolatban olvashattuk, hallhattuk az ilyeneket: *cseresznyefesztivál, málnafesztivál, almafesztivál, eperfesztivál*.

Voltak egészen meghökkentő szókapcsolatok is: *tarhonyafesztivál* (Gyulán, július 13-án). A tarhonya nemigen tartozik fennkölt és választékos szavaink közé, a belőle készült ételek sincsenek a nemzetközi nagy fogadások étlapjain. Van *rétesfesztivál, gombóc fesztivál* (ez utóbiról beszélt „Laci bácsi” a Duna TV-ben augusztus 12-én).

Nem maradhatnak ki az állatok, a belőlük készült ételek sem: *kecskefesztivál, pisztrángfesztivál, halfesztivál, sajtfesztivál, halászlé-fesztivál, kakaspörköltfőző fesztivál* (Pusztamérgesen szokott lenni). Ennél sokkal több volt, itt csupán elretentő példaként soroltam fel a legbántóbbakat. A művészetekkel, az ételekkel kapcsolatos fesztiválokkal nem ér véget a sor, hiszen volt még 2003-ban *kastélyfesztivál* (Ráckevén), sőt *régi ekék fesztiválja* (!) is.

Kényelmes dolog ezzel a szóval szókincsbeli szegénységünket leplezni. Elfelejtettük volna, hogy a gyümölcsök, állatok közszemlére tételére jól bevált szavaink vannak? Ilyenek a *kiállítás, a bemutató, a vásár*. Mondjunk *főzőversenyt, kóstolót* az ételekkel kapcsolatos rendezvényekre. Mindenki tudja, hogy voltak mezőgazdasági kiállítások és vásárok, valamint *filmszemlék*. A *fesztivált* a valóban művészi, kulturális események elnevezésére kellene meghagyni.

Sok országban vannak nemzetközi kiállítások, ezeket sokszor a *salon* szóval jelzik: *salon du livre* (könyvkiállítás, könyvvásár), *salon de l'automobile* (autókiállítás, autósalon). Nagyon bántó lenne, ha a *fesztivál* mellé sznobságból még ezt is átvinnénk, és legközelebb már *kecskeszalon, tarhonyaszalon* szerepelne a meghívókon és a hírekben.

Kovács József

A TARTALOMBÓL:

Bán Ervin:
Mintát az érthetőségre!

Balázs Géza:
Marcellka eszik

Minya Károly:
Tolmácsemlékeim

Büky László:
Lemegy kutyába

Holczer József:
Kerítésszagató

Timár György:
Egy író dörmögéseiből

Kemény Gábor:
Szende Aladártól
búcsúzunk

**És: nyelvi mozaik,
új könyvek, anyanyelvi
játékok, keresztretjvény,
új szavak, kifejezések,
nyelvész-leletek**

Talányos feliratok

1. Hörpincs

A siófoki buszpályaudvar szomszédságában egy kocsmán található a *Hörpincs* felirat. Az elnevezés nevezhető szellemesnek, esetleg találónak, de írása semmiképp nem nevezhető helyesnek. A tulajdonos (véleményem szerint) egy egyes szám második személyű felszólító módú igealak alkalmazásával akarja az arra tévedőket becsalogni. Ebben az esetben azonban a tulajdonnevet helyesen *Hörpints*-nek kellene írni. Ha a tulajdonos mégsem ígét, hanem főnevet akart volna használni tulajdonnévként, akkor *Hörpintő*-nek, esetleg *Hörpintés*-nek kellett volna elneveznie az üzletet.

2. Egymilliót csenget

Óriásplakátokon az országban több ponton találkozhatunk a Kaiser cég reklámjával: „A Kaiser most egymilliót csenget önnek.” A reklám alkotói csupán egy dolgot nem vettek figyelembe, azt, hogy a *csenget* igét nem, csak a *ki* igekötővel ellátott *kicsenget* igét használjuk 'kifizet' értelemben.

Batár Levente

A szerző a Pécsi Tudományegyetem PhD-hallgatója.

Felhívás

Kedves Olvasóink, Előfizetőink! Közeledik a személyi jövedelemadó befizetésének időpontja. A korábbi évekhez hasonlóan ismét kérjük, hogy adójuk 1%-ával szövetségünket támogassák. Adószámunk: 19663155-1-43. Köszönjük! És ne felejtsetek: 2004-től lapunk az eddigi 100 helyett 120 forintba, az egész évi előfizetés 600 Ft-ba kerül, a szövetségi tagdíj pedig 1000, azaz hogy diákoknak és nyugdíjasoknak 700 Ft-ba. Megértésüket kérjük.

Anyanyelvápolók Szövetsége

TARTALOM

Kovács József: Fesztiválfesztivál	1
Batár Levente: Talányos feliratok	2
Felhívás	2
Bán Ervin: Mintát az érthetőségre!	3
Szentiványi Tibor: Érdeklődöm, hogy van?	3
Balázs Géza: Marcellka eszik	4
Minya Károly: Tolmácsemlékeim	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Büky László: <i>Lemegy kutyába</i>	6
Holczer József: <i>Kerítésszaggató</i>	6
Balog Lajos: Pandúrból a legjobb rabló?	7
Török András István: Parányi hiány – nagy zűrzavar	7
Lőrincze-nap Balatonalmádiban	7
Tomán László: Idegenszerúségek, tükörfordítások a vajdasági magyar sajtónyelvben	8
Timár György: Egy író dörmögéseiből	9
Balázs Géza: Csak az ember olvas	10
–i –a: Az értelmes beszéd hangzása	11
Grétsy László: Két új nyelvművelő könyvről	12
Tátrai Szilárd: Kossuth Lajos, a szó művésze	13
A. Jászó Anna: Magyar szólástár	14
Laurenszky Ernő: Néhány gondolat a ruszin kérdésről	15
Móricz Kálmán: <i>Ruszin vagy kisorosz?</i>	15
Kemény Gábor: Szende Aladártól búcsúzunk	16
Miklós Józsefné: ANY – 17 – 62	16
Új szavak, kifejezések (27.)	17
Szerkesztőségünkbe beérkezett nyelvészeti kiadványok	17
Hírek	17
Pontozó	18
Keresztretjvény	19
Gyárfás Endre: Állatnevek	19
Közhasznúsági jelentés	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja: az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó: Grétsy László

A szerkesztőség tagjai: Balázs Géza, Kemény Gábor, Maróti István

A szerkesztőség címe: 1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27. Telefon: 352-8981

Postacím: 1364 Budapest, Pf. 122. Honlap: www.civilport.hu/anyanyelv Villámposta: anyszov@mail.datanet.hu

Terjeszti: a Magyar Posta Rt. ÜLK, a Magyar Lapterjesztő Rt., a Könyvtárellátó Kht. és más terjesztők.

Előfizethető bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban, valamint közvetlenül vagy postautalványon a Magyar Posta Rt. ÜLK ügyfélszolgálatánál, Bp. VIII., Orczy tér 1. (ir.-szám: 1849), postacím: Magyar Posta ÜLK, 1900 Budapest. Ára: 100 Ft. A terjesztéssel kapcsolatos reklamációk: Hírlap Vevőszolgálat; ingyenes hívószám: 06 80 444-444 Az Anyanyelvápolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják. Belépési nyilatkozat kérhető: Anyanyelvápolók Szövetsége, 1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4. Telefon: 355-5590

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága: Balázs Géza, Bencédy József, Deme László (a szerkesztőbizottság elnöke), Fábrián Pál, Grétsy László, Kemény Gábor, Maróti István

Lapunk kiadását az **EGIS Gyógyszergyár Rt.**,

az **Oktatási Minisztérium,**

a **Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,**

valamint

a **Nemzeti Kulturális Alapprogram** segíti.

ISSN 0139-0457 (nyomtatott)
ISSN 1588-0311 (online)

Nyomdai előkészítés: OPTICULT Bt.
Telefon: 301-4927, 06 20 473-4084

Nyomás: ETO Print Nyomdaipari Kft.
Felelős vezető: Balogh Mihály

Mintát az érthetőségre!

Akik olvassák az Édes Anyanyelvünkben megjelenő írásaimat, bizonyára észrevettek bennük egy makacsul visszatérő gondolatot: a nyelvhasználatnak vannak mintái, és ezektől meg kell követelni a legjobb minőséget, másként hiába kívánjuk a nemzeti nyelv helyes használatát a lakosságtól.

A rádió és a televízió bemondóinak, hírolvasóinak beszédét milliók hallgatják, tehát mintának tekinthetjük. Ám nem a helyes szóhasználatot, a pontos szerkesztést kell tőlük számon kérni, mert többnyire mások által fogalmazott, leírt szöveget olvasnak fel (olyankor is, amikor lát-szatra „kívülről” mondják). A beszéd **hangzásában** kell teljes értékű példát mutatni, ennek a feladatnak a teljesítését várhatjuk el tőlük. A követelmény része a hangzás esztétikája, amely minden beszédmegnyilvánulásban vonzó, de csak a hivatásos médiaszereplőktől és a színészekről várhatjuk el, másoktól általában nem; még a szónokok és a magyartanárok tevékenységének sem kötelező – bár kívánatos – tartozéka. A bemondók és a mikrofonnál szolgálók kinevezése előtt a vezetőknek meg kellene győződniük arról, hogy a jelöltek rendelkeznek-e a szükséges adottságokkal.

A hazai médiumok nem állnak bírálaton felül. Olykor inkább a hibákra, mint az ép magyar hangzásra adnak példát.

Nem kelt jó hatást annak a bemondónak a beszéde, akinek a hangképzésében – jól észlelhetően – szerepet játszik a műfogsor. Van olyan hírolvasó, akinek a szájában pattognak a zárhangok, és a szóvégi zárhangjai valamilyen redukált magán-

hangzó-szerűséggel „egészülnek ki”. Előfordul, hogy a bemondó úgy tagolja a mondatot, ahogyan csevegésben szokás, jöllehet a közvetítés a teljes tárgyilagosságot kívánná. A kenetteljes hanghordozás és hangsúlyozás nem való a mikrofon elé. Van példa elég a hadarásra, bár ez sokszor nem a bemondó hibája, hanem kevés a szöveg felolvasására megszabott idő. Általában elvárhatjuk, hogy a műsor-közlő hangja kellemes legyen; az alkalmaszárkor erre is gondolni kellene.

Az általam ismert külföldi műsorszórák, legalábbis az ún. közszolgálatiak, ebben a tekintetben igényesek, különösen a francia rádiósok, televíziósok teljesítik szépen a feladatukat. De hajdanán nálunk is szigorú volt a követelmény. 1940-ben – ekkor gimnazista voltam – a rádió bemondónak alkalmazott egy fiatalasszonyt, huszonnégy éveset, aki azelőtt soha nem szerepelt a rádióban. Kellemes volt a hangja, amelyből egy bájos nőt érezhetünk meg, kitűnően tudott felolvasni; biztosak lehettünk benne, hogy kiegyensúlyozott, nyugodt személyiség szól hozzánk. Az esti zenés műsorokat németül és franciául is konferálnia kellett, ezt is szépen végezte. Engedjenek meg egy kamaszos vallomást: egy kicsit beleszerettem... De amennyire vissza tudok emlékezni: akkori kollégáiban – férfiakban, nőkben – sem akadt komoly megrónivaló.

Hasonló igényeket támaszthatunk a színészekkel szemben is. Van azonban egy lényeges különbség: az ő beszédük jellege attól is függ, hogy kinek a szerepébe bújnak. Említék két, véleményem szerint igen tanulságos példát. Stratfordban

elmentem a Shakespeare Színházba, megnéztem egy VI. Henrik-előadást. Itthon is elmentem egy Shakespeare-előadásra, természetesen magyar nyelvűre. A színeszek teljesítménye rászolgált a bírálatra, mert beszédüket nehezen – olykor egyáltalán nem – lehetett érteni. Az egész szereplőgárdából csak Béres Ilona beszélt jól érthetően. (Talán enyhítő körülmény, de nem mentség, hogy elég rossz volt a terem akusztikája.)

Érthetően... Ebben esetleg egyezsége juthatunk a nyelv művelés ellenfeleivel, még azokkal a negatív dogmatikusokkal is, akik a nyelv védelmét diszkriminációnak, sovinizmusnak stb. minősítik. Ők is kívánják, mert kénytelenek kívánni, hogy megérthessék mások beszédét, a rádiósokét, színészekét is. Az elektronikus médiumokban, még inkább, mint másutt, az érthetőség és a pontosság jórészt egymást fedő fogalmak. Az elektronikus átvitel csökkenti az érthetőséget, ha nem is annyira, mint régebben, ezért is fontos, hogy teljesen tiszta beszéd kerüljön a mikrofonba. A nyelv művelés hiába próbálkozik a kocsmá vagy a piac nyelvezetének szabályozásával, ott csak megfigyelhet, feljegyezhet, de észleléseit át kell engednie elemzésre a szociolingvisztikának. Hangosan szólnia és közvetlen szabályozást sürgetnie ott kell, ahol a tömegeknek **példát** lehet(ne) adni, vagyis a nyelv közhasználatát befolyásoló tevékenység körében: a sajtóban, az iskolában, a beszédet továbbító médiumokban.

Bán Ervin

Érdeklődöm, hogy van?

Néhány éve már bemutattuk e lap hasábjain (1996. 2:14 és 1998. 2:6) a másik ember állapotáról kérdezősködőnek adott válaszokat. Meglepő, hogy mennyiféle reagálást tapasztalunk. Van, aki nagyon pontosan tájékoztat, mások túl hivatalosan – mintegy kötelességből – adnak választ a kérdésre. Nem ritka a restelkedő, majdhogynem elnézést kérő megnyilvánulás. Sokan viszont szinte elhárítják közeledésünket, és végül felületes választ adnak. Van olyan is, aki egyénieskedő módon világosít fel hogylétéről. Szerencsére elég sokan jókedvűen fejezik ki magukat. Igaz, a barátságatlan reagálás sem ritka. Hiába, ilyen a társadalom keresztmetszete.

Újabb az emberek fáultabbak lettek, egyre kevésbé kíváncsiak mások sorsára, gondjára, legfeljebb reflexszerűen kérdik meg: *És mondd, hogy vagy?* A válasza azonban már alig figyelnek. Jó szokásuknak megfelelően csak a maguk mondanivalója érdekli őket. Fentebb az átlagról beszéltünk, szerencsére azért vannak kivételek. Ezekhez és ezekről szólunk most e kiegyensúlyozó gyűjtemény átnyújtásával. Kérdezzük tehát újfent: *Hogy van?*

– Szégyellem bevallani, de nagyon jól. – Ahogy lehet!

Szemrehányó válasszal is szembekerülünk: *Miért kérdezed, úgyis tudod, hiszen látod!* Míg a kifejezetten barátságatlan megkérdézzel replikázik: *Mi közöd hozzá?*

A sokféle megpróbáltatást elszenvedő panasza így hangzik: *Mint kutya a kútban.* Kesernyés, de a valóságot mégis leplező, ugyanakkor belefáradt, tömör válasz: *Kíváloán.*

Egy még privatizáció előtti kórházban hangozhatott el: *Jó reggelt, doktor úr, hogy van? – Köszönöm jól, de hagyjuk a szakmai kérdéseket!*

A tettetett komolysággal vagy nagyképszerűséggel reagáló megkérdézt válasza rövid, íme: *Istenien!* Ennél jobban már csak a következő, talán nem teljesen őszinte válasz adója érezhette magát: *Nemileg némileg!*

Egy ábrándozó, révedező, nem evilági, kissé szórakozott ember válasza: *Megvagyok. De mi is volt a kérdés?*

Vidám, kétértelmű választ a kéményseprőtől kaphatunk: *A koromnak megfelelően.* Derűs, bár felületes és semmitmondó a következő: *Mint Marci Hevesen.*

A rohanó társadalom magatartása tükröződik a következőkben: *No, ne szaladj annyira, várjál! Elmondom.*

Végül a különféle válaszokat szorgalmasan lejegyző és azokat a kedves Olvasó számára közreadó szerző vallomása magáról: *Vagyok, élek – és nem is rosszul.*

Szentiványi Tibor

Marcellka eszik

Utazunk vagy talán inkább zötykölődünk a távoli megyeszékhely és Budapest között közlekedő gyorsvonaton. A kupéba nagymama, nagypapa és egy hatévesforma kislány érkezik, szépen elhelyezkednek, s máris evéshez fognak. Régóta várhatták már a nyugodt letelepedést, egy kis zsömle Marcellkának, tízórai a nagypapának, és a mindezt felszolgáló nagymama is magához vesz pár száz falatot.

– Egyél még, Marcellka! – mondja a nagymama, és süteményt vesz elő.

Milyen gondos nagymama, vélem, s arra gondolok, hogy nálam a három és fél óra után egyetlen falat sincs: reggel reggeliztem, kora délután még reményeim szerint otthon fogok ebédelni. Négy-öt órát még víz nélkül is kibírok – nem árt készülni a globális felmelegedésre.

– Kérsz-e egy Túró Rudit, Marcellka? – kérdezi a nagymama, s Marcellka kér, természetesen a nagypapa is fogyaszt, de ő azért módjával.

– Igyál, Marcellka, üdítőt – és Marcellka iszik, cukrosat, édeset, ráadásul a flakon kint marad az asztalon, úgyhogy egész úton folyamatosan szopogatja.

– Egyél egy kis csokoládét is, Marcellka – no, ez aztán a fejedelmi fogás. Marcellka tömi magába a csokoládét, utána egy kis száj- és kéztörölgetés következik.

Vonatunk szalad, szalad a kisalföldi rónán, mellettünk Árpád-kori templomok, az ősi református város, az újabb megyeszékhely, tele kulturális emlékekkel, idelátszó szép tornyocskákkal, majd következik a bájos Duna, Komárom, ahol egy pillanatra át lehet nézni Jókai és Lehár Ferenc szülőföldjére, no meg a bástyák ezen az oldalon – éppen az ablakunk előtt futnak el –, persze Klapka György, szabadságharc...

– Marcellka, egyél még egy kis süteményt, tegnap annyira ízlett neked.

És Marcellka eszik még egy kis süteményt.

Az Édes anyanyelvünk című rádióműsorban 2003. szeptember 7-én elhangzott jegyzet.

A nagypapa már szunyókál, ő nem eszik, a nagymama is csak úgy magának, hogy az idő teljen, minden erejével inkább Marcellka testi fejlődésére összpontosítva, Marcellka pedig programként – most *utazunk és eszünk*. Kerül elő még ropi, banán, újabb süteményadag, fogy az üdítő, de van még bontatlan üveg, közben Vértesszőlős mellett – Samu lelőhelye mellett –, majd a Turul alatt halad el vonatunk, bizony lenne rajta is némi szemlélnivaló, de Marcellka valamilyen találékony játékot tart kezében, két sütemény között.

– Marcellka, nem vagy éhes, egyél még valamit..., van még egy kis chips. De köpd ki a rágót, chipszet és rágót nem lehet egyszerre.

És Marcellka dehogyan tiltakozik, Marcellka eszik.

Tudósok úgy tartják, hogy hosszú, talán évszázados, talán nem is tapasztalt, de a génekben mégis rögzített éhezési információjára tör elő – amikor már van mit enni, akkor pótolni kívánja a tudat a korábban elmulasztottakat. Most megeszünk mindent, amit elődeink nem ehetek meg. Pótoljuk Túró Rudival, chipszel, ropival, süteménnyel, cukros-koffeinos üdítővel. Magunkhoz veszünk, elfogyasztunk, elrágcsálunk, harapunk, elcsámcsogunk, megeszünk, eddegélünk, felzabálunk, beblokkolunk, beburkolunk, majszolunk, kajálunk vagy kajolunk valamit, mindent, ami jár. Burkoljuk a banánt, csipegetjük a chipset, torkoskodunk Túró Rudival, silózzuk a süteményt, rágcsáljuk a rágót, beporszívózzuk még a morzsát is. Ősi, genetikai program alapján.

S közben fut, zötyög velünk a vonat az ősi Árpád-kori templomok, falvak, az ősemberlelőhely, a honfoglalás, a szabadságharc emlékei mellett. Ahány állomás, annyi mese, annyi történet az országról, a nemzetéről, a családról – a mi kis történeteink, szüleink történetei, rokonaink történetei, irodalmunk, zenénk, nyelvünk története. S csak fut-fut a vonat, napjában százszor, rajta ezer Marcellkával meg a nagymamájukkal, tele jó szándékkal és szeretettel, s már mobiltelefonon előre jelezve, hogy a Déliben várják Marcellkát a szülei, már elkészítették a finom ebédet, mert Marcellka egészen biztosan megéhezett a hosszú úton.

– Jó étvágyat, Marcellka!

Balázs Géza

Tolmácslemeim

Teljesen egyetértek Kovács Józseffel, aki az Édes Anyanyelvünk 2003. februári számában azt írta: ne dobálózzunk azzal, hogy valaki perfect valamely nyelven. Az alábbiakban hadd igazoljam ezt saját példáimmal! Előjáróban annyit, hogy a különféle szakmák szókincsét különféle felkészültséget igényel. Így például, ha valaki azt állítja magáról, hogy anyanyelvi szinten tudja az adott nyelvet, csak arra kérném, fordítsa le a következő mondatot: *A biztonsági őr és a polgárőr kart karba öltve pongyola pitypangot szedett a paticsfal tövében.*

Több mint tíz éve már, hogy alkalmanként finnül tolmácsolok, s ez idő alatt, nem szégyellem bevallani, a fordítás útjáról gyakran a fordítás szakuticájába tévedtem. Leggyakrabban a hasonló hangzású szavakat kevertem össze. Első tolmácsolásom alkalmával izgalmam „csak” olyan fokú volt, hogy azzal még tisztában voltam, fiú vagyok-e vagy lány. Várakozás a reptéren, majd megérkeznek a tamperei vendégek. Természetesen első kérdésük az volt (nem létfilozófiai megfontolásból), hogy ki vagyok én. Természetesen a nevem mellé titulusomat, beosztásomat is lefordítottam imígyen: *tulkku*. Csakhogy ez azt jelenti, hogy *rongydarab*. Természetesen azóta sem felejtettem el, hogy a tolmács finnül *tulki*; az ilyen stresszhelyzetben megjegyzett szavak örökre bevésődnek.

A következő elszólásom még nagyobb derültséget váltott ki. Történt ugyanis, hogy egy múzeumban (vagy másutt, nem emlékszem a helyszínre) az idegenvezető két-három mondatát tolmácsoltam szakaszosan. Mígnem az egyik ilyen egységben összekevertem az *anyóst* a *majommal*. Nem szabad semmi rosszmájúságra

gondolni, mindössze arról van szó, hogy az anyós finnül *anoppi*, a majom pedig *apina*. Annyi haszna volt elszólásomnak, hogy ezek után oldódott a kezdeti feszültség, vidámabban folytattuk utunkat.

No, persze az idegenvezetők sem egyformák. A következő emlékem helyszínére már pontosan emlékszem: Lillafüred, Palotaszálló. Teremről teremre haladtunk, a tolmácsolási módszer az előzőhöz hasonló volt: az idegenvezető mondatcsokait fordítottam. Mígnem az egyik teremben csak annyit mondott a plafon díszítéséről, hogy *aranyozott mézskő stukkó*. Egy jöttányival sem többet. Az olvasók közül, kérem, mindenki fordítsa le egyből ezt az általa ismert nyelvre, s ha azonnal megy, belátom szégyenem. De azt mindenki jól tudhatja, hogy ezek a periférikus szakkifejezések a „legnagyobb elenségek”. Visszatérve az esethez, szánom-bánom, mai divatos kifejezéssel a rafinált csúsztatás módszeréhez folyamodtam, s valami egyebet mondtam a plafonról egy rövid mondatban. Ezután az idegenvezető kisasszony megnyugodott, „letesztelt”. Természetesen még aznap este megnéztem a szótárban, hogy van finnül, íme: *kullattu kalkkikivi stukko*.

Nagyon szép, dallamos egyébként a finn nyelv, s még sorolhatnám bakijaim. Helyette azonban hadd mutassam be kedvenc szavaim, szószervezeteim: *vihaasia vinhanekksia*, ami annyit tesz, hogy *mérges zöldség; töttörő és hattara*, ez *tölcsért és vattacukrot* jelent; a *möhömaha*, valamint a *pakoputki* pedig *pocakot és kipufogócsövet*.

Minya Károly

NYELVI MOZAIK

„Ingyenes zöldszám” – Mi mindent lehet jegyezni? – Nem hiszek a fülemnek – Boldog család a posztulátumban)

A rádióban valaki „ingyenesen hívható zöldszám”-ot emleget. Elő a cédulával meg a tollal, hiszen a *zöldszám* magában is azt jelenti, hogy „ingyenesen hívható (közérdekű v. szolgáltatás jellegű) telefonszám” (az új Magyar értelmező kéziszótárból idézve). Ehhez külön is hozzátenni az ingyenességre utaló jelzöt nem minősíthető egyébként, mint pleonazmusnak (azonos jelentésű, ezért fölösleges szavak halmozásának).

A mindennapi nyelvben nem megy ritkaságszámba az efféle szószaporító fogalmazás. Szántó Jenő szerkesztőtársam a *Mondd és ird!* c. kötetbe két cikket is írt az olyan jelzős szerkezetekről, melyeknek jelzője lényegében ugyanazt fejezi ki, mint maga a jelzett szó: *emberi humánus, garanciális biztosíték, empirikus tapasztalat* stb. A meghívókon (köztük az MTA-tól érkezőkön is) olyan időpont-megjelöléseket láthatunk, mint *du*. (= délután) *14 óra*. A rádióbeli Útinform műsorban egy *este 19 órakor* bekövetkező forgalmi változásra figyelmeztetnek. Az élelmiszerüzlet hűtőpultjában *bacon szalonna* kellett magát (az angol *bacon* szó is szalonnát jelent, így ez az elnevezés a megboldogult *kempingtábor* típusát gyarapítja). A szükségtelenül pontoskodó (és fontoskodó) *névjegykártya* és *százalékpont* szavakról külön szándékozom írni.

Utólag be kell ismernem, hogy a logikátlan *ingyenes zöldszám* szószereket a mi lapunkba (régebbi számaink impresszumába) is belecúsított. Ezt azonban csak azok vehették észre, akik a lapot az elsőtől az utolsó betűig figyelmesen végigolvasták, beleértve az impresszumot is. Minthogy ilyen olvasók valójában nincsenek (tegyük hozzá: szerencsére), utólag szólunk, hogy a hibát már az előző számban kijavítottuk, mégpedig *ingyenes hívószám-ra!*

Szüleim nemzedéke, ha nem is jószántából, békekölcsönt *jegyzett*; a jó diák szorgosan *jegyzi* tanárának szavait; a lapot vagy a műsort szerkesztőként X. Y. *jegyzi*.

Az utóbbi időben a sportnyelvben is felbukkant ez a szó. A gólt már nemcsak rúgják, lövik, fejelik vagy szerzik, hanem egyre gyakrabban *jegyzi* is: „a válogatottban 23 meccsen hét gólt *jegyzt*”; „a 26 éves támadó hét találkozón egy gólt *jegyzt* a válogatottban”; „az idei szezonban két gólt *jegyző* Tóth Mihályra szemet vetettek különböző nemzetközi menedzserirodák”. Természetesen a *gól* szinonimáját, a *találat*-ot is lehet *jegyzeni*: „a négy találatot *jegyzt* Gera Zoltán”. Sőt ennek mintájára másfajta tárgyak is kapcsolódhatnak a *jegyzt* állítmányhoz: „Király Gábor 44 *válogatott meccset jegyzt*”; „[az olasz válogatott] legutóbb 1973-ban *jegyzt*

zett hetes győzelmi sorozatot” (a példák a Nemzeti Sport szeptemberi számaiból valók).

Első olvasásra idegenszerűen hatnak a fentiek, minthogy a gólt, sőt a válogatottságot, a győzelmi sorozatot sem maga a játékos vagy a csapat *jegyzi* (*fel*), hanem a tudósító, később pedig a statisztikus vagy a sporttörténész.

Nem kell hozzá különösebben jól tudni angolul, hogy a *jegyzt* igének ebben a sportnyelvi használatában ráismerjünk a *score* (fő jelentésében: *jegyzt*, *feljegyez*, *nyilvántart*) mintájára: *score a goal* = gólt rúg; *scorer* vagy *goal-scorer* = góllövő, gólszerző. Egyébként a franciában is megvan e kifejezés, valószínűleg szintén angolból való tükörfordításként, csak jóval régebben: *marquer* (*un but*) = gólt lő; *marqueur* = góllövő.

Mielőtt védelmembe venném a nagyobb hagyományú *gólt rúg*, *lő*, *szerez* stb. kifejezést a „betolakodó” *gólt jegyzt*-zel szemben, hadd hívjam fel a figyelmet arra, hogy a *gólt, válogatottságot* stb. *jegyzt* szerkezetben a tárgynak majdnem mindig mennyiségjelzője (számnévi jelzője) van: *egy, hét* stb. *gólt* (*találatot*) *jegyzt*, *44 válogatott meccset jegyzt*, *hetes győzelmi sorozatot jegyzt*. Minőségjelzős példát még egyet sem láttam. Olyat például, hogy *Szabics remek gólt jegyzt az angolok ellen*.

Újabb fejleményként kialakulhat a jelző nélküli használat is. A sportsatorna riportertől már nemcsak azt halljuk, hogy „Santiago Solari *három kapufát jegyzt*”, hanem ezt is: „sisteregő lövés, *Fernando Sales jegyzt*”. Azaz a *jegyzt* önállósíthatja magát a mennyiség jelölésének képzetétől.

A sportriporterek, bizonyára azért is, mert rengeteg idegen névvel (köztük egészen ismeretlenekkel) találkozunk munkájuk során, a többi újságírónál talán gyakrabban vétenek a nevek helyes kiejtésének követelménye ellen. Tévedni persze emberi dolog. Na de ennyit?!

Legutóbb az atlétikai világbajnokságnak az Eurosportban zajló közvetítését tarkította számtalan hiba. Az egyik riporter a bajor főváros nevét következetesen „münchen”-nek ejtette, a másik egyetlen francia nevet sem volt képes hibátlanul kimondani. (Maga a verseny ráadásul éppen Párizsban volt, bár meglehet, hogy a kommentátor a budapesti stúdióból követte nyomon az eseményeket, így ezt a körülményt nem szabad súlyosbítóknak tekinteni.) Csak a legkirívóbb példát említem: az *Hernu* („ernü”) nevet a riporter így ejtette ki: „arnu”, azaz két szótagban kétszer hibázott.

Mindez eszembe juttatott néhány régebbi példát is. Több mint húsz éve, a

spanyolországi futballvéré egyike össze-foglalójának műsorvezetője a prágai *Práce* hírlap címét „prész”-nek ejtette, bizonyára az angol *price* hatására. A németországi *Bayreuth*, ezáltal nem Wagnerrel kapcsolatban, hanem az ottani futbalcsapat nevéként, így hangzott el a totóeredményekben: „bejrút”. Az is egy város, de egészen másutt! Végül a 2000. évi olimpia egyik magyar riportere a kalapácsvetés győztesének, a lengyel *Ziólkowski*-nak a nevét (helyesen ejtve: „zszulkofszki”) mindig úgy mondta, hogy „ciolkovszki”, mintha a rakéta elvének feltalálóját, a 19. századi orosz Ciolkovszkijt indították volna a versenyen. Igaz, a kalapács a győztes kezéből majdnem olyan messzire szállt, mint a rakéta, a két név vegyítése mégis elég kínos volt.

Mentségül arra szoktak hivatkozni, hogy más nemzetek műsorközlői, riporterei is tévednek ezen a téren. Így is van! Az úszók múlt évi Európa-bajnokságán, amely történetesen Berlinben volt, a helyi műsorközlő az olasz *Boggiato*, azaz „bod(d)zsátó” nevet minden gátlás nélkül „boggiató”-nak ejtette. A spanyol tévé közvetítésében a Real Madrid új csillagának, az angol Beckhamnek a családneve végig így hangzott: „bekam”. Ezért azonban, a régi sikamlós vicc csattanójával szólva, „sírjon az ő anyukájuk”...

A Kossuth rádió kulturális riportműsorában a szobrász és építész Bory Jenő egyik leszámazottja arról nyilatkozik, milyen családmagány környezetet teremtett a művész számára a húsz éven át historizáló stílusban, de vasbetonból épülő épületegyüttes, az ún. Bory-vár. A riporter jól kérdez, a riportalany gördülékenyen válaszol, mígnem a beszélgetés végén ez a mondat üti meg a fülem: „Egy boldog család élt itt ebben a *posztulátumban*.”

Posztulátum-ban, vagyis erkölcsi követelményben, filozófiai sarkítéletben? Nyilván nem ezt a szót akarta használni, csak összetévesztette valamivel. Mivel is? Hát a *tuszkulánium*-mal! Így nevezzük a kies (vidéki) lakot, ahová el lehet vonulni a világ zaja elől, ahol zavartalanul lehet pihenni vagy dolgozni. (Cicero villája volt Tusculumban, innen ered az elnevezés, amelyet a Bakos-szótár még latinosan ír, a Magyar helyesírási szótár pedig – sehogyszem.)

Mit kellett volna tennie a szerkesztőnek, aki minden bizonnyal pontosan tudja, mi a különbség *posztulátum* és *tuszkulánium* között? Szerintem ki kellett volna vágatnia a kritikus mondatot a hangfelvételtől, mert ez a szótévesztés nemcsak a nyilatkozót, hanem magát az egyébként mindig színvonalas, érdekes műsort is disztingválta – akarom mondani: diszkreditálta.

Kemény Gábor

Lemegy kutyába

Az egyik napilapban olvastam valakiről, hogy valamelyik tévé műsorának sztárja, és „ebben a minőségben *lemegy kutyába*. Nem azért, mert kutya. Hanem mert ez a megrendelés. És mert ezt megfizetik.” A cikkíró véleménye szerint a nevezett személyiség tudásának, tehetségének meg nem felelő, sőt erkölcsi szempontból elfogadhatatlan módon szerepel a belpolitikai jellegű műsorban. – Más-hol is találkozhatni a *lemegy kutyába* kifejezéssel. Egy tévécsatorna kapcsán írták egy újságcikkben, hogy „Az itt dolgozó kollégáknak nem kell *lemenniük kutyába*, tisztességgel dolgozhatnak”. A legkülönbözőbb sajtótermékekben (hirdetési újságoktól az irodalmi, politikai lapokig) bukkan elő a kifejezés, például „*Lemegy kutyába*: színvonalatlan, rossz előadást produkál, esetleg pénzért feladja a minőség szempontjait”; „A nyári katalógusban a megrendelhető termék egy része keményen *lemegy kutyába*”; „Hiszen az is megmutat valamit az emberből, ha valaki *lemegy kutyába*”; „Ki kit tanít ki a Magyar Rádióban? egyikük *lemegy kutyába*...”

A magyar szólásokban és közmondásokban a kutya ősidők óta megvan, O. Nagy Gábor Magyar szólások és közmondások című munkájában háromszáznál is többször bukkanhatunk e háziállatra. Nagyon sokszor a kutya valamilyen tulajdonsága, viselkedésének jellemző vonása van kapcsolatba hozva az emberrel, például *úgy él, mint a korpás kutya*, azaz keservesen, rosszul él; *harapós kutyának goromba a gazdája* (hiszen szelíd ember nem szokott harapós kutyát tartani). Mások a kutya értéktelensége jelenik meg: *kutyába se vesz valakit, valamit (semmibe se vesz, nem becsüli, figyelemre se méltatja)*. A régi szólások és közmondások születésének idején őseink háztartása körül sokszor meglehetősen félvad állapotban éltek kutyák, ezeket viszonylag értéktelennek is tartották, nem úgy persze a megbecsültebb pásztor- és vadász kutyákat.

Mármost: aki *lemegy kutyába*, a szövegösszefüggés alapján nyilvánvaló, hogy olyan állapotba kerül, amelyet az elvárható helyett – az iménti egyik példát használva – kutyába sem kell vennünk... Az újonnan föltűnt szólás jelentése könnyen érthető – lévén a kutya ma is háziállat –, de a grammatikai formára is érdemes figyelmeztetni. A magyar nyelv értelmező szótára nem tartalmaz a *lemegy* ige kapcsán hasonló használatot. Az *átmegy* ige viszont valami hasonló mutat, hiszen valami valamiből *átmegy valamibe*: „... vonásai a rideg bánatból méla keservbe *mentek át*” – idézi a szótár Jókai Mórtól. Az efféle szerkezet megvan Hernádi Miklós Közhangszótárában is: „*Átmentem siránkozóba. Átment sportemberbe*, hogy imponáljon a nőnek.” Nos: talán kutyába is át lehetne menni, azonban szemléletesebben oldja meg ezt a nemkívánatos átényegülést a *lemegy kutyába* szerkezetű szólás, hiszen a kutya, bármilyen fajta, általában jóval alacsonyabb az embernél. Átvitt értelemben pedig kutyaszerű az olyan ember, aki valamiért képes és hajlandó alantas vagy legalábbis nem emberhez méltó módon viselkedni.

A kifejezés eredete Földes László dalszövegéből származhatik (Póka Egon zenéjével ismeretes). A Kopaszkutya című szerzemény kezdete a következő: „Inkább költ az ember nőre, / Nincs igény a kutyabőrre, / Minden ebnek van jövője, / Hogyha nincsen túl szép szőre. / A kutyákat fodrász nyírja, / Sampon is van, hogyha bírja, / Inkább költ az ember nőre, / Nincs igény a kutyabőrre, / Minden ebnek van jövője, / Hogyha nincsen túl szép szőre. / A kutyákat fodrász nyírja, / Sampon is van, hogyha bírja, / Ne sajnáld a kutyát, kopasz, / Nemsokára itt a tavasz. // *Le kell menni kutyába!* / Légy a kutyák királya! Ne királyok kutyája!” A Hobo Blues Bandről írják is egy helyütt: „A régi siker visszaszerzése érdekében »*lemegy kutyába*« egy rockzenekar...”

Büky László

KERITÉSSZAGGATÓ

A minap elidőztem e szónál. Apropóját a legvégén mondom meg. Amit földézet, azt viszont máris mesélem. Jó húsz éve, amint megérkeztem – fél napi és több száz kilométeres vonatkozás után – egy nőgrádi vendégszerető házhoz, egy kupica jóféle *keritésszaggtatóval* fogadtak.

Sorra faggatom egynyelvű szótárainkat: eredménytelenül. Legnagyobb csalódásom: nincs benne az Új magyar tájszótárban sem. Utolsó reményem a Magyar szókincstár; a *pálinka* szinonimái közt, bizony, nem hozzák. De legalább el tudom helyezni „rokonai” vonulatában: a tájnyelvi *papramorgó*, *nyakolaj*, a bizalmasabb *szíverősítő*, no meg a tréfás *tüzes víz* áll hozzá legközelebb.

Balázs Géza *A magyar pálinka* című könyvében eleve tréfásnak minősíti e zavunkat több más hangulatos pálinkánévvel együtt (134. o.). Antropológiai nyelvi jelenségnek tartja, hogy a folklór kitermelte tréfás, ironikus, egyáltalán humoros nevek mögött nagyon is ott rejlik a pálinka mibenléte, rendeltetése: „... a mindennapi emberi kapcsolatokat befolyásoló, meghatározó tényező, pl. hangulatteremtés, férfiaság-jegy, gondúzás, erőszak- és feszültségoldás, a problémák elől való elmenekülés, szociális, pszichikai és nyelvi gátlásoldás...”

A *keritésszaggtató* = igen erős pálinka. Tavaly óta két kategóriában illik (sőt kell) gondolkodnunk! Mondható tréfalkozva tehát az igazi gyümölcs-pálinkára (európai uniós szabvány szerint immár), de megilleti a szeszes italt mint olyat is. Csak erős legyen a javából! Mert a *keritésszaggtató* nekivághatja fogyasztóját a kerítésnek úgy, hogy az sarkából dől ki. Reális a másik értelmezés is: olyan önbizalmat kap az illető, hogy akarattal dönti ki a kertet körülvevő, elhatároló kerítést. Valami olyasmiről van itt szó, mint amit még gyermekkoromból eleveniték föl, s amit akkor épphogy csak tudtunk megakadályozni. A százszerűen beszélt öreg vasutas újév napján ezt kérte hallgatóságától: „Hozzatok egy fosznideszkát, és én baltával széthasi-

tom a térdemen!” Csupán remélhetjük, hogy e megfogalmazás nagyon is fölsejtlő ősmintáját – Dosz moi pü sztó, kai kinó tén gén!, azaz: Adj egy pontot, ahol megállhatok, és kimozdítom a földet – a jó Arkhimédész nem a címünkbeli italtól befolyásoltan ejtette ki száján. (Még annyit zárójelben: a bácsi a Párt régi, kipróbált harcosa is lévén egyúttal, könnyen lehet, hogy tudatalattijában az Internacionálé veretes sorai motoszkáltak. Hiszen „A föld fog sarkából kidőlni” sor nagyon is a nagy görög tudós híres mondásának továbbélését igazolja!)

Most már csak a sajtóidézettel vagyok adós. Azokból a hettekől-napokból való, amikor szinte minden újságszám beszámolt valamilyen zugpálinkafőzde-lefoglalásról. Nos, önkéntelenül ilyen témájú közlésre gondoltam, midőn egy rövid híradás élén (egyik vidéki lapunkban) e címet pillantottam meg: *Keritésszaggtató*. Meglepett azonban az, ami alatta állt: „Szabálysértési eljárást indítottak egy ittasan vezető nő ellen. A hölgy, eltévesztve a házszámot, nem a saját, hanem egy idegen porta csukott ajtaján próbált betoladni. A nő a kerítésen kívül az udvaron álló csapat is összetörte gépkocsijával. A kár 100 ezer forintra tehető.”

Azt csak az utólag szondázó rendőrnek a kérdezősködésére vallhatta ki a beszélt hölgy, hogy valóban erős pálinkától vagy mástól (bor, brandy, gin stb.) nyert-e ilyen erőt... A szóhasználat érdekessége, sajtónyelvi stílushatása abban rejlik, hogy a *keritésszaggtató* ezúttal maga az elkövető személy, nem pedig az általa elfogyasztott ital. Ha akarom, igazából – a 2. jelentésnek tekinthető, képletes szesznev után – ez az 1. jelentésű és szóalaknak: 'aki a kerítést ki-/be-/elszaggtatja/-szakítja'.

Vissza a kályhához! – szokták mondani közhelyesen. Olvasatomban e kis újsághír – de talán maga e nyelvi fejtegetésem is – megteremthet egy analóg frázist: Vissza a kerítéshez! Azaz: a kiinduló (szó szerinti) jelentéshez.

Holczer József

Pandúrból a legjobb rabló?

Sok szó esik mostanában a média nyelvének eldurvulásáról. Ezt támasztja alá az alábbi megfigyelésem is: az az újságíró, aki egyéb cikkeiben tárgyilagos, köznyelvi, némileg talán hivatalos stílust használ, ha rendőrségi hírről, bűnügyi tudósításról van szó, szinte kötelességének érzi, hogy argóba hajló szókincscsel „színesítse” a mondanivalóját. És ezen észrevételt nem egy bulvárlap, hanem egy helyi közéleti hetilap és egy megyei napilap számainak olvasása közben tettem.

Az utóbbi két évből származó példákban gyakran szerepel bizalmas stílusú szó, úgymint *nyakal*, *lenyúl*, *elköt*, *megfúj*, *dekkol*, *feldob* ('pénzt felajánl'), *mezlóg*, *mezlép*, *elszelel*, *beszól*.

Nem ritka a durva, udvariatlan, a szótár által is vulgárisnak jelölt szó: *tuti*, *po-fátlanság*. Sőt, van egy példám, a *beint*,

amely egyenesen trágárnak mondható, különösen, ha a mozdulatot és annak jelentését is hozzáképezljük.

Vagy környezetábrázolás, hangulatfésítés lenne a cél? Ám akkor a rendőrségi szakzsargonról kellene hemzsegniük ezeknek a híreknek. Erre viszont talán csak egy példát tudok mutatni: a *kábszer* mintha az őrszobán felvett jegyzőkönyvekben rövidült volna ilyenre. Annál több az argóból vett szó: *zсарu*, *mackó*, *szajré*, *brifkó*, *mezbukik*, *bunyózik*, *átejt*, *felnyom* ('autót feltör').

Az argó pedig magyarul *tolvajnyelv* – tehát „a másik oldal”. Néha már az a – kellően meg nem alapozott – gyanúm támad, hogy a bűnügyi tudósítások írását a rendőrség kiadta a bűnözőknek mint alvállalkozóknak. Kérem, ne tegyék!

Balog Lajos

Parányi hiány – nagy zűrzavar

Már az 1934-ben, Brassóban megjelent *Anyanyelvünk* (Kosztolányi Nyelvőrnek erdélyi kiadása) is felhívja a figyelmet arra a nyelvi hibára, amely az *-e* kérdőszócska elhagyásából ered. Lássuk, mi a helyzet ma. A televízió egyik filmjében ezt hallom: „*Meg akarom kérdezni, velem ebédelsz vasárnap.*” (Helyesen: *velem ebédelsz-e.*) Az idézett összetett mondat első része, a főmondat után kérdést várnánk, a mellékmondat mégis kijelentést, megállapítást tartalmaz. Mindez azért, mert az *ebédelsz* állítmány után hiányzik az *-e* kérdőszócska. Ez adja tudunkra – ha nem marad ki –, hogy eldöntendő kérdéssel állunk szemben.

Egy másik, bonyolultabb mondat a televízió jogi műsorából: „*A vita tárgyát tehát az képezi, hogy harminc- vagy negyvenezer forint jár önnek.*” A mellék-

mondat *-e* kérdőszócskája itt is hiányzik – de pontosan honnan? Mivel mindig az állítmány után következik, úgy tűnik, a *jár* után lenne a helye. Csakhogy a teljes történetből kiderül: nem az a kérdés, hogy *jár-e* egyáltalán úgy harminc- vagy negyvenezer forint a panaszosnak, hanem az, hogy harminc- vagy negyvenezer-e az az összeg, ami jár. Eszerint a mellékmondat helyesen így hangzott volna: *harminc- vagy negyvenezer forint-e az önnek járó összeg.* Itt már más lett az állítmány, s emiatt a kérdőszócska is máshová kívánkozik. Az idézett mondat azért lett pontatlan, mert megfeledeztek e parányi, de fontos szóról – s épp egy jogi esetben!

Török András István

Lőrincze-nap Balatonalmádiban

Október 10-én kilencedik alkalommal rendezték meg Balatonalmádiban **Lőrincze Lajos** tiszteletére az *Anyanyelvünk* – *anyanyelvünkért* mottójú vers- és prózamondó versenyt. Az eseményre – az előző évekhez hasonlóan – magyarországi és határainkon túli településekről is érkeztek vendégek. A szabadkai, topolyai, komárnói és galántai diákok mellett mohácsi, nyíregyházi, budapesti, győri, székesfehérvári, pusztaszabolcsi, zalaegerszegi, balatonfüredi, szentgáli és veszprémi versenyzőket is köszönthettek a rendező Magyar-Angol Tannyelvű Gimnáziumban.

A rendezvény délelőttjén előadások hangzottak el. Először **Maróti István** emlékezett a tíz éve elhunyt Lőrincze Lajosra. Megható élmény volt meghallgatni néhány részletet a nyelvész 1992-ben készített utolsó interjúkból. Ezután **Eőry Vilma** a Nemzetben él a nyelv című Lőrincze-szöveg egy részletét elemezve mutatott rá, mit is jelent értőn olvasni. Majd **Wacha Imre** két alig ismert József Attila-verset értelmezett, rádöbbenve a közönséget arra, hogy a verseknek nemcsak a megértése, de a meg-

írása is küzdelem. Az előadók sorát **Praznovszky Mihály** zárta, aki Márai és Krúdy művészetének különös, érdekes összefüggéseire irányította rá a hallgatóság figyelmét.

Az előadásokat követte a vers- és prózamondó verseny. A diákok versválasztása az adott témán belül igen gazdag volt. Kosztolányi, Babits, Weöres Sándor, Füst Milán, Fehér Ferenc, Bencze Imre, Rudnyánszky Gyula, Márai, Faludy, Kányádi és sok más szerző műve hangzott el. A Hegyeshalmi László előadóművész vezette zsűri az alábbi eredményt állapította meg:

Általános iskolai kategória: 1. **Rada Bálint** (Budapest); 2. **Jókai Ágnes** (Komárno); 3. **Dávid Máté** (Szentgál)

Középiskolai kategória: 1. **Czifrik Piroska** (Győr); 2. **Bárany Réka** (Győr); 3. **Csányi Éva** (Szabadka) és **Szabó Kornélia** (Nyíregyháza).

A zsűri különdíját kapta: **Egri Livia** (Topolya); könyvtalomban részesült: **Miskolczi Boglárka** (Mohács) és **Hajdú Ildikó** (Zalaegerszeg).

A rendezők gratulálnak a versenyzőknek és felkészítő tanáraiknak!

Idegenszerűségek, tükörfordítások a vajdasági magyar sajtónyelvben

Nyolcvanöt éve él a vajdasági magyarság kisebbségi sorsban, mindinkább erősödő, tömegesedő idegen nyelvi környezetben. Nem csoda, hogy az idegen hatás meglátszik nyelvhasználatán, nemcsak a mindennapi életben, a beszélt nyelvben, hanem a sajtónyelvben is. Ennek több oka van. Először is a sok fordítás: hírugynökségek jelentéseit, nyilatkozatokat, hivatalos közleményeket, sajtókonferenciákon elhangzottakat fordítanak magyarra, de nem szabad letagadni, hogy hiányos az újságírók nyelvtudása, sőt elhalványult nyelvi tudatosságuk is.

A vajdasági magyar nyelvvelőlk évtizedek óta – írásban és szóban – rámutatnak a hibákra, hiányosságokra, sajnos, nem nagy eredménnyel. Különösen sok a sajtónyelvben az idegenszerűség (a szerb nyelv közvetlen hatása), a tükörfordítás (ez már inkább a felületesség, restség következménye).

Lássunk néhány példát!

A választások idején a szerb *izici na izbore* szó szerinti fordításaként gyakran használják a „kimegy, kimennek a választásra” kifejezést (*elmegey szavazni, részt vesz a választáson* stb. helyett) a köznyelvben is. A pártrendszer megjelenésével a pártokba való belépést – a szerb *učlaniti se* mintájára – „betagosodás”-nak mondják és írják. Ugyancsak a szerb nyelv hatását mutatják a következő példák: „Szorgalmának köszönve szép eredményt ért el” a szerb *zahvaljujući* nyomán, a *köszönhetően, hála...* helyett; „írja rajta az árát” (*rajta van, fel van tüntetve az ára* helyett) a szerb *piše na njemu* tükörfordításaként; a szerb *izglasati* nyomán nem azt mondják, de főleg írják, hogy *megszavaztak valamit*, hanem „kiszavazták” (pl. a szabályzatot, határozatot, az elnököt stb.); mivel a szerb *tumačiti* szó hasonlít a *tolmácsol*-ra – mind a két nyelvben török jövevényező –, azt halljuk és olvassuk például, hogy valaki „tolmácsolta a törvényt, a szabályt” stb., *magyarázta* helyett. Ha már a törvényeknél tartunk, említsünk meg még egy csúnya hibát: a szerbben a határozatot, döntést sokszor *zaključak*-nak mondják (*odluka* stb. helyett); a magyar szövegekben ez gyakran „záradék”-ként jelenik meg, valószínűleg itt is a hasonló hangzás alapján, holott a *záradék* egészen mást jelent.

A vajdasági magyar sajtó- és köznyelv idegen szavakat is átvesz a szerbből, az ott használatos alakban. Ilyen például a „prognozá” a *prognosztizál* helyett, főleg időjárás-jelentésekben, de gazdasági cikkekben is, például: „5%-osra prognozája az inflációt”. A szerb a díszüléseket, díszelőadásokat *akademija*-nak, *svečana akademija*-nak mondja; lapjainkban, a rádióban, tévében ez sokszor „ünnepi akadémia” alakban jelenik meg.

A szerbben a Postabankot *Poštanska štedionica*-nak nevezik, ezt rövidíti le sajtónyelvünk – helytelenül – Postatakarékra Posta-takarékpénztár helyett. Amikor valaki olyan vétséget követ el, hogy visszaél beosztásával, hivatalával, tisztségével, a szerb azt mondja, hogy *slu beni polo aj*; ezt a sajtónyelv tükörfordítással így fejezi ki: „visszaél hivatali helyzetével”, holott elég lenne a *hivatalával, beosztásával, szolgálati beosztásával*.

A főnevek sorában is igen sok az olyan idegen szó, melyeket sajtónyelvünk a szerbből vesz át, szerbes alakban, noha a magyarban megvan a megfelelője. Ha valaki elveszti a türelmét, tapintatlan, helytelenül viselkedik, a szerb sokszor azt mondja: *ispao je iz takta*. Ez sajtónyelvünkben „kiesik a taktusból” alakban jelent meg. Igaz, a Szerbhorvát–magyar szótár (Újvidék, 1975) ismeri ezt a kifejezést, de csak zenei szövegben, ’elvéti a ritmust’ jelentésben; sajnos, más értelemben is ezt vette át a sajtónyelv. (Erről eszembe jut, hogy az ötvenes években megjelent Újvidéken egy i-lemtan, melyet szerbből fordítottak. A szerb *takt* ’tapintat, figyelmesség, illem’ szót a felületes fordító így ültette át magyarra: A taktus.) A rendezvényeket, ünnepségeket a szerb *manifestacija*-nak is nevezi. Ezt fordítóink hamarjában „manifesztáció”-nak mondják („Manifesztációt rendeztek a faluban”) *rendezvény, ünnepség* helyett; a *manifesztáció* szó a magyarban egészen mást jelent, de sajnos, már a beszélt nyelvben is téves jelentésben használatos. A szerbben a politikatudománnyal foglalkozókat s magát a tudományát *politikolog*-nak, illetve *politikologija*-nak nevezik. Sajtónyelvünkben ez – *politológus, politológia* helyett – szerb alakjában használatos: „politikológus, politikológia”. Tudjuk, hogy a magyarban a *poén* szó ’élc, tréfa, adoma csattanó’-ját jelenti. Mivel azonban a szerb sajtó- és politikai nyelvhasználatban a *poen* szóval a pontot fejezik ki (jó pont, rossz pont), sajtónyelvünk ezt ilyen alakban vette át, például: „Jó poénokat szerzett magának”. Egy zenekritikában olvastam, hogy „X. Y. flaután játszott”. A magyar ezt a hangszert *fuvalá*-nak mondja, idegen szóval pedig *flótá*-nak; a *flauta* a szerb szó betű szerinti átvétele. A *poligon* ’sokszög

szót a szerb nyelv ’gyakorlótér, terep, terület’ jelentésben is használja, főleg mint katonai műszót. Az egyik vajdasági magyar nyelvű lapban ezt olvastam: „Maga a család tulajdonképpen a kihívások poligonja.” Eltekintve a mondat egyéb, nyelvhelyességi és stilisztikai bajaitól, rá kell mutatni a szerb nyelv közvetlen hatására: itt semmi esetre sem lehet a szerbből átvett *poligon* szót használni. A fenti mondatot talán így lehetne magyarul megfogalmazni: „A családi élet bővelkedik kihívásokban.”

A mellénevek használatában is találunk bőven hibákat. Elszaporodtak sajtónyelvünkben a szerb *kvalitetan, kvalitetni, nekvilitetan* hatására a „minőséges, minőségesebb, legminőségesebb, nem minőséges” kifejezések, habár úgy tudom, hogy a *minőség* főnévhez nem járulhat az -s melléknévképző. Helyesebb tehát *jó, jobb minőségű-t, rossz minőségű-t* mondani a *kvalitetan, nekvilitetan* megfelelőjeként, habár egyszerűbben is kifejezhető. A szerb nyelvben mind az „érzékeny”, mind a „kényes” fogalmára egy szót ismernek: *osetljiv*. Sajtónyelvünkben ennek fordításaképpen a legtöbb esetben az „érzékeny”-t használják, akkor is, ha a *kényes* kellene (például: „Érzékeny kérdésekről tárgyaltak”). Mivel a szerbben az utóbbi időben a ’jelenlegi’ értelmében elterjedt az *aktuelan* ’időszerű’ szó, ez már a magyar sajtónyelvben is felütötte a fejét. Ilyeneket olvashatunk: „az aktuális községi vezetőség”, „az aktuális tartományi titkár” stb. Pedig természetesen a *jelenlegi községi vezetőség, a mostani tartományi titkár* stb. kellene. Ugyancsak a szerb nyelvből (a gazdasági és műszaki nyelvből) jutott sajtó- és köznyelvünkbe az „újratemelési anyag” kifejezés is. A szerb *reprodukcioni materijal*-t mond, ennek tükörfordítása az „újratemelési anyag”, noha *alapanyag*-ról van szó, s így egyszerűbb, magyarosabb is.

Mit jelentenek, mit jeleznek a felsorolt esetek? Nyilvánvalóan azt, hogy baj van az újságírók – és nemcsak az újságírók – nyelvi tudásával, felkészültségével. De a legtöbb csapda – hogy szinte betűhíven fordítsák a szerb kifejezéseket – elkerülhető volna, ha nagyobb figyelemmel írnának, fordítanak, alaposabban utánanéznének a dolgoknak, nyelvvelőlk írásokat olvasnának. Ez annál is fontosabb, mert bár a felsorolt nyelvi hibák a köznyelvben is előfordulnak, forrásukat, eredetüket az írott nyelvben és a rádió, a tévé nyelvében kell keresnünk. S ha meg akarjuk őrizni anyanyelvünket, olyan tisztán és magyarosan, ahogy elődeinktől örököltük, akkor mindenkinek nagyobb figyelmet kell szentelnie annak, amit mond vagy leír.

Tomán László

Egy író dörmögéseiből

Szoktam volt

Közíróink – irányuk színesítése végett – szívesen fordulnak nyelvünk régebbi, már-már feledésbe merült rétegei felé. Ez a kísérlet önmagában igen helyes, sőt melegen üdvözlendő. Mint például a *mulat-ták az időt* formula új életre keltése. Már csak azért is, mert a nyelvfejlődés során kifejezésünk helyébe lépett *mulatás* ma már jobbadán a dárídóval, a heje-hujával lett egyértelmű, miközben az időt szelídebb foglalatosságokkal is mulathatjuk, teszem azt, tarokkozással vagy rejtvényfejtéssel.

A régies formákhoz azonban csak olyanok térjenek vissza, akik ismerik a fölújított szavak, kifejezések, igealakok értelmét. Sajnos, mostanában több jeles hírlapírónk ékíti cikkeit a *szoktam volt* formulával, a *volt* szót afféle negédeskedő cicomának használva. Holott itt egészen másról van szó. Arról, hogy nyelvünkben a múlt idejű *szoktam* a jelenre vonatkozik! „Nem szoktam más tollával ékeskedni” – ez jelen idejű kijelentés, melyet akár úgy is kifejezhetnénk, hogy „nem szokásom...” stb. A *volt* akkor jelen(het)ik meg okkal-joggal igénk mögött, amikor a *szokta(m)* nem a jelenre, hanem régebbi időre vonatkozik. Például: „Az öregúr bevallotta, hogy gimnazista korában bizony nem szokta volt mindennap megcsinálni a házi leckéjét.” Vagy: „Kossuth nem szokta volt szó nélkül hagyni, ha valami baja akadt Széchenyivel.” De azt már nem mondhatom jelen időben, hogy „amint azt naponta szoktam volt hajtogatni”, mert a *volt* itt annyit jelentene, hogy ezzel a szokásommal időközben fölthagytam.

Örömet okoz

Tudom, tudom: az értelmező szótár jóváhagyja ezt az alig néhány évtizedes nyelvi jelenséget. Én mégis úgy érzem, Horger Antal professzornak ebben a kérdésben igaz a volt: örömet nem *okozunk*, azt inkább *szerezzük*.

Talán ha megfordítjuk a képletet, kitetszik e megállapítás igazsága: szerezhetünk-e bánatot? Nyilvánvalóan nem. A bánat az, amit csakis okozhat az ember.

A szavaknak megvan a maguk hangulati aurája. Igényes tollforgatónak a toll forgatását a fülével kell(ene) elkezdenie. Lám, zenét sem okozunk, hanem szerzünk. (Habár manapság...)

Még se híre, se hamva

Ezt a szófordulatot sokszor hallom, olvasom. Főleg hallom, tévériporterektől. Holott hát ez így teljesen értelmetlen!

Se híre, se hamva ugyanis csak annak van (pontosabban: nincs), ami már eltűnt, mégpedig úgy, hogy nyomot sem hagyott maga után. De vajon lehet-e hamva olyasminnek, ami még nincs? Tiszta sor: nem lehet. Annak csak híre lehet (illetve csak az nem lehet), hamva még tagadó értelemben sem.

Ennek az utolsó cikkének a közlésével veszünk búcsút a szerzótől, a jeles költőtől, írótól, műfordítótól, aki szeptemberben, 74 éves korában elhunyt. (A szerk.)

Valamennyit közölnek

Mármint információt az MTI-vel – mondta, legalábbis a Népszabadság beszámolója szerint, a korányszóvivő.

Nyilvánvalóan azt akarta mondani, hogy *minden* információt *közölnek*. Vagy hogy *valamennyi* információt *közlik*. Tudniillik a *valamennyi* alanyi ragozás esetén (itt: *közölnek*) annyit tesz, mint hogy egyik részüket közlik, ám semmiképp sem mindet. Csak tárgyas ragozás esetén jelenti az összetet. Nem mindegy!

Lám, ha a lap pontosan idézte a szóvivőt, ez utóbbi éppen az ellenkezőjét mondta volt annak, amit szándékozott.

Télvíz

Vajon mikor van ennek ideje?

Mikor, mikor? Hát télen, természetesen – vágná rá tíz megkérdetből kilenc. Igaza azonban a tizediknek volna, annak, aki még tudja, hogy a *télvíz* az az időszak, amikor a jégcsapok olvadni, csöpögni kezdenek. Magyarán a *télvíz ideje* február vége, március eleje, amikor már nincs igazán tél, de még nincs igazán tavasz sem.

Örömmel töltene el, ha bizton tudnám, hogy e ténnyel honfitársaim már az általános iskolában megismerkednek. De vajon tudja-e a helyes választ minden mai tanító bácsi és néni?

Kurta és ugyan

Kurta a nyelvi emlékezet. Elég volt százharminc év, hogy elfelejtsük, mit jelentett a kérdés: „Van-e bélyeg a jegyen?” (Van-e pecsét a bélyegen.) Ugyanennyi idő alatt vált teljesen ismeretlenné a francia *landie*-ből eredt *lindik* (csikló) szavunk, mely talán ma is így hangoznék, ha Arany nem fordít Arisztophanészt...

Mondom, kurta a nyelvi emlékezet. Petőfi *kurta* kocsmájáról sem tudja ma a legtöbb magyar, hogy az mi volt. Nem kiskocsmá, amint azt a legtöbben gondolják, hanem *kurta bérletű* kocsmá, melynek engedélye csak a mezőgazdasági holtidényre (azaz Szent Mihály napjától Szent György napjáig) szólt. Kiskocsmá egyébként – gondolkozunk csak kicsikét – már csak azért sem lehetett, mert abban hogyan is fért volna el egy egész zenekar cimbalmostul, amint az a költeményben olvasható?

Egy másik Petőfi-sor is mehökkenti a legtöbb mai olvasót: az, ahol Júliájának azt mondja a költő, hogy „én ugyan szeretlek”. Miért ez a ’noha’, ’ámbár’, ’jöllehet’ jelentésű *ugyan*?

Vajon hányan tudják még, hogy azidőtt az állítmány előtt álló *ugyan* ’nagyon’-t jelentett? (Vö.: „ugyancsak megnőtt a gyerek”.) Ma már csak a nagyon idősek használják az ’ámbár’ jelentésű *ugyan*-t az állítmány után.

Kár. Minden elvesző nyelvi árnyalatért sajog a szívem.

Timár György

Csak az ember olvas

A. Jászó Anna olvasástudományi könyvéről

Már nemcsak a tanárok a megmondhatója annak, hanem mindenki, aki beleütközik az olvasás (böngészés, silabizálás) jelenségébe, hogy „baj van az olvasással”. Az első megrázó jelek már legalább negyedszázada érkeztek, amikor a köztudatba is elért az a tudományos felmérés, mely szerint a magyar lakosságnak csaknem 30%-a (!) funkcionális analfabéta. A helyzet azóta sem lehet jobb, de ha az olvasni tudó, ám mégsem olvasó emberek számát nézzük, akkor talán még sötétebb képet festhetünk. A Jászó Anna könyvében sokszor feltételezik a kérdés: van-e jövője az olvasásnak? És az igen sötét képet sokféle oldalról járja körül. Az olvasástani elromlása okának leginkább az 1978-as reformot tartja, amikor a jól bevált szótagoló olvasásról pedagógiai indokok alapján áttértek a „szóképes” olvasástanításra, amely a szintetikus szerkesztésű nyelvek (ilyen a finn és a magyar) esetében nem alkalmas a pontos és jó olvasás elsajátítására. A bajok tehát akkor kezdődtek, majd további reformokkal, kísérletezésekkel folytatódtak, már-már minden fejlődési fokozatbeli különbséget, jelenséget betegségnek tekintve („drámaian nő a diszlexiások száma”). Azt is mondhatjuk, ahogy szaporodtak az elméleti kutatások, a pedagógiai kísérletek, úgy csökkent az olvasási készség. 1966 óta vagyok a magyar oktatásban mint tanuló és tanár, állíthatom, hogy mindig csak át-szervezés, kísérlet, reform volt minden területen, semmi állandóság. Mindezt persze nevezhetjük folyamatos megújulásnak is, csak akkor azt nem értem, hogy az osztatlan falusi iskolákból (ma is van ilyen!) hogyan kerülhettek ki világhírű tudósok.

A másik gyakori kérdésköre a kötetnek a szövegértés. Meghökkenő emlékeket idéz fel a szerző arról, hogy tanítványai mennyire nem értik a művelődéstörténethez köthető szavakat, de például a metaforákat sem (puff neki, agyonhangsúlyozott irodalomoktatás).

Sokan a könyvkiadás egeket ostromló számaival próbálják meg az olvasás problémáit jelentékteleníteni. Ehhez csak néhány észrevétel. A magyar kultúrában egészen máig a könyvnek fontos presztízs-szerepe volt. A könyvvásárlás egyik motivációja tehát föltétlenül ez. A másik: igazából az ismeretterjesztő, szakmai könyvek vásárlóinak a száma nő (ezeket a könyveket pedig ritkán olvassák végig), a szórakoztató irodalomé jelentős (és ez egyáltalán nem baj), a mai magyar és világirodalomé pedig csekély (jelzi ez a magas irodalom térvesztését, amelyért mindent megtettek maguk az írók is). A harmadik észrevétel pedig az, hogy fogalmunk sincs a könyvvásárlás utáni olvasási szokásokról, a szövegértés minőségéről.

Mi nyelvészek elhisszük és valljuk, hogy „az ábécé a grammatika kulcsa”, grammatika nélkül pedig nincs olvasás, nincs szövegértés, nincs irodalombefogadás sem. Benczik Vilmos szép meghatározása szerint „az olvasás fordított retorika”, tehát a nyilvános beszédhez is szükség van az olvasásra.

Jászó Annának az elmúlt másfél évtizedben írt tanulmányait tartalmazza *Az olvasás tanítása és lélektana* alcímű, a nemzetközi és a hazai olvasástani, szövegértési irodalmat, felméréseket ismertető új könyve, amelynek lírai címe – *Csak az ember olvas* – Márai Sán-

dortól vett idézet. Ha az esszé többi részét is elolvassuk (a könyv hátsó borítóján rajta van), elgondolkodhatunk, hogy mennyire kevesen olvasnak ma „erővel”, mennyire sokan „kötelezettségből” és a túlnyomó többség: sehogy. Szeptemberben az egyik legnagyobb főiskolának a könyvtárából kivettem a Háború és békét (az orvos azt mondta, hogy még hozzákezdhetek az újraolvasásához), a könyvtári cédulán az előttem levő aláírás tíz évvel ezelőtti volt...

A könyvben olyan fontos tanulmányok kaptak helyet, amelyek például az olvasástani és a helyesírás alapelveit és összefüggéseit, a szótagolás fontosságát, a szövegértést, az olvasókönyvek és a szemléltetés történetét, a gyermekirodalom fontosságát stb. tárgyalják. Az utolsó tanulmány kitér: Hogyan tovább a harmadik évezredben?

A jelenség persze világjelenség. Jászó Anna amerikai tanítási tapasztalataiból megemlíti, hogy az amerikai egyetemeken már vannak *remedial reading*-ek, azaz olvasás-gyógyító központok. Egyetemen – olvasástanítás! Nyugodtan létrehozhatjuk ezt az intézményt nálunk is (Változott-e húsz év alatt a főiskolások ki-ejtése és olvasása?).

Egy ponton továbbgondolandónak tartom Jászó Anna érvelését. A sok (öncélú és talán átgondolatlan) kísérletezés, a magyar nyelvhez nem illeszkedő olvasástani módszer, a tanárok számos személyi és szakmai hibája mellett azért mégiscsak lehet valami a „Gutenberg-galaxis”, a könyvkultúra hanyatlásában, vagyis a megváltozó informatikai technológiáknak az emberre gyakorolt hatásában. A „drámai” jelzések éppen arra az elmúlt negyedszázadra tehető, amelyben alapvetően változott meg az

információszerzés módja: az olvasás alapú információkról nagy tömegek tértek át a képek/hangok által közvetített információkra. A „képernyő-nemzedék” bár tud, de alig olvas. Ha mégis, mert az „olvasnivaló” szinte előtti hétköznapijainkat, akkor kapkodva, gyorsan, hiányosan, hibásan. Az interneten körbeadtak egy kis szöveget, most csak első sorát idézem (a helyreállítást azonban egészében, minden magyartalanságával együtt): „Egy anlgiai etegyem ktuasátai szenirt nem szimat melyin serenrodbn vnanak a bteük egy szbóan...” (Egy angliai egyetem kutatásai szerint nem számít, milyen sorrendben vannak a betűk egy szóban, az egyetlen fontos dolog, hogy az első és az utolsó betűk a helyükön legyenek. A többi betű lehet teljes összevisszaságban, mégis probléma nélkül olvasható a szöveg. Ennek oka, hogy nem olvasunk el minden betűt magát, hanem a szót egészében.) Kérem, tényleg olvasható így, szóképzavarosan is! De föltehetőleg csak annak, aki már tud olvasni. Ez a kis „tudományos” kutatás és annak internetes terjesztése azt is sugallja, nem fontos a pontos olvasás és írás. Írj és olvas, ahogy és amit tudsz! Újabb fejezet következik az olvasáskutatásban. (A. Jászó Anna: *Csak az ember olvas. Az olvasás tanítása és lélektana. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2003. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához XX.*)

Balázs Géza

Egy régi ábécéskönyvből

Az értelmes beszéd hangzása

Elekfi László és Wacha Imre mondatfonetikai kézikönyve

A kötet az anyanyelv hangzása iránt érdeklődő nagyközönségnek készült. Ezen belül pedig elsősorban a magyar szakos tanároknak és a „hivatásos beszélők”-nek, a rádió- és tévébemondóknak, a színészeknek, előadóművészeknek és nem utolsósorban a közélet nyilvánossága előtt megszólalóknak. A munka kézikönyvszerű összefoglalása az elhangzó beszéd mondatfonetikai eszközeiről szóló ismereteknek, szabályszerűségeknél, az igényes beszéd szövegét kísérő és az értetés és értelmezés segítségére szívesen szolgáló zenei eszközöknek: a hangsúlyozásnak, a hanglejtésnek, beszédritmusnak. A munka utolsó fejezete kitekintés a szövegfonetikára: az értelmes szövegmondás nagyobb összefüggéseire.

A 452 oldalas mű nyolc fejezetből áll:

1. A mondatfonetikai eszközök (rendszere);
2. A hangsúlyozás (a hangsúly és a szórend összefüggései, az egyes szótípusok, szerkezetek hangsúlyai);
3. A beszédhang magassága (a hangmagasság, hanglejtés, hanglejtés; a hanglejtés és a mondatszakaszok; az értelmi szerepű hanglejtésformák; a hanglejtés érzelmi változatai; hanglejtési hibák);
4. A beszéd ritmikai elemei (a nyelvi ritmus; a ritmus rétegződése; a beszédpszünet);
5. Írásjelek és kiejtés;
6. A mondatfonetikai eszközök összefüggései;
7. Sajátos alkalmazási területek (a felolvasás, a versmondás, a prózamondás, szövegejtés énekléskor);
8. A spontán beszéd jellemzői.

A kötet végén (mintegy 27 oldalon) a legfontosabb szakirodalom bibliográfiai adatai és a jelölésrendszer található.

A szerzők a mondatfonetikai eszközök használatával foglalkozó mintegy 150 évnél fiatalabb szakirodalomnak az anyagát dolgozzák fel: összefoglalják, rendszerezik ebben a munkában, amelybe beleépítették több évtizedes megfigyeléseiknek, kutatói és beszédoktatói munkájuknak tapasztalatait, eredményeit, korábban megjelentetett szakközlésük ismeretanyagát is.

A könyv a tagolatlan, majd a két és több szakaszból álló mondatok, az egyszerű és összetett szókapcsolatok, a bonyolultabb szerkezetű mondatok hangsúlyozási és hanglejtési alapformáit és beszédritmikai elemeit, a beszédtempó és a szünet szerepét mutatja be gyakorlatilag is jól használható rendszerben, továbbá mindazt, ami az egyszerű szerkezetű mondatok helyes ejtésétől elvezet felolvasandó szövegrészekre, sőt szövegek szép és kifejező előadásmódjához. Mondat- és szövegelemzések világítják meg a mondatok belső szerkezetét és az ebből folyó optimális hangoztatást. A könyvben így a magyar nyelvten tudományos kutatója éppúgy megtalálja egy hangzó mondatrendszerének elemeit, mint a hivatásos előadók, felolvasók, irodalomtanárok egy leírt vagy akár szabadon elmondott szöveg értelmes megszólaltatásának tudnivalóit.

A bemutatott példaanyag egy része gazdag válogatás a magyar irodalom prózai és verses alkotásaiból (Balassitól és Pázmánytól kezdve Sánta Ferencig és Sütő Andrásig), más része – a publicisztikai és a rádióban elhangzott szövegrészek – pedig betekintést ad az évtizedek alatt változó politikai helyzetekben is átöröklődő műfaji sajátosságokba, sajátos hibákba.

A hatalmas munkát áttekinthetővé teszi a részletes tartalomjegyzék, amely – a fejezetek részeinek decimális számozásával – felér egy tárgymutatóval. A különböző szempontú elemzések összefüggéseire pedig sok belső utalás mutat rá.

Ez a könyv tartalmazza a magyar prozódia kérdéskörének legbőségebb szakirodalmát, a felhasznált és ajánlott művek legteljesebb jegyzékét. 2000-ig minden olyan könyv vagy akár kis cikk is szerepel, amelyben az olvasó a témához hasznos adalékot vagy kiegészítést talál.

Elekfi László a mondattan, a fonetika, a verstan, a szótárírás, stilisztika és a nyelvtudomány több más ágának jeles kutatója. A helyes kiejtés, a versmondás kérdéseivel foglalkozó munkái belekerültek a Nyelvművelő kézikönyv egyes szócikkeibe, a hangkapcsolatok törvényszerűségeivel foglalkozó – korábban megjelent – könyve pedig a helyes kiejtésnek egy másik hatalmas kérdéskörét mutatja be.

Wacha Imre a stilisztika, a szótárírás, a retorika művelője és évtizedeken át a rádió és a televízió egyik beszéd-tanára. A helyes kiejtéssel, a beszédnormával (standarddal), a beszédstílussal, a szövegmondás hangzó stílusával kapcsolatos kérdésekről számos tanulmánya jelent meg, ezek egy részének gyűjteményét tartalmazza A szöveg és hangzása című tanulmánykötete. A korszerű retorika alapjai című kétkötetes munkája pedig korunk szónokai számára készült gyakorlati és kommunikációközpontú alapvetés.

A szerzőknek oktatási gyakorlatra is épülő munkája nemcsak a mondatfonetikai eszközök rendszerező leírása, hanem megfogalmazása, bemutatása az igényes magyar kiejtési norma (a standard) egyik ágának, az ún. mondatfonetikai eszközök használatának is. Mint ilyen mind tudományos, mind tudománynépszerűsítő szempontból hízagpótló mű.

A kézikönyv várható felhasználói: magyar és idegen nyelv szakos pedagógusok, rádió- és tévébemondók, riporterek, beszédtanárok, színészek, előadóművészek, a közélet nyilvánossága elé lépő politikai, gazdasági vezetők, PR-szakemberek, a közéleti beszéd oktatói és tanulói, a fonetika, a mondattan kutatói.

(Elekfi László–Wacha Imre: Az értelmes beszéd hangzása. Mondatfonetika. Kitekintéssel a szövegfonetikára. Szemimpex Kiadó, 1067 Budapest, Eötvös u. 10. A kötet bolti ára 3960 Ft + 12% áfa. A kiadó – közvetlen megrendelés esetén – a kötetet megrendelő pedagógusoknak, diákoknak, könyvtáraknak 50%-os árengedményt ad.)

Két új nyelvművelő könyvről

Minya Károly: Mai magyar nyelvújítás

Nádasdy Ádám: Ízlések és szabályok

1. Az első könyvnek – a Mai magyar nyelvújításnak – szerzője egy nyíregyházi főiskolai tanár, akit az Édes Anyanyelvünk olvasói már pusztán azért is jól ismerhetnek, mert évek óta egyik legszorgosabb munkatársa a lapnak. A másodiké egy budapesti egyetemi docens, aki – lévén elsősorban anglista nyelvész – az Édes Anyanyelvünkben nem, de más sajtótermékekből (Budapesti Könyvszemle, Magyar Narancs, Népszabadság, Café Babel stb.) szintén ismerős lehet, nem szólva költői és műfordítói munkásságáról, amely már eddig is rangos elismerésekben is megmutatkozó szép sikereket hozott a számára.

2. Az első könyv több éves elmélyült tudományos munka eredménye. Eredetileg PhD-disszertációnak készült, ebben a kötetbeli formájában a rendszerváltozástól az ezredfordulóig terjedő bő egy évtized neologizmusainak háromezernél is több szót feldolgozó, rendkívül értékes gyűjteménye. A második, Nádasdy Ádámé, voltaképpen másodközlés, ha azt tekintjük, hogy e cikkek és tanulmányok egyszer már megjelentek, részben az imént felsorolt orgánumban, részben egybeült – a kötet alcíme utal is erre: *Írások nyelvről, nyelvészetről 1990–2002* –, de így, együtt mégis frissen, eleven hatnak, s szerzőjük alapos nyelvészeti tájékozottságának s remek stílusésszégének köszönhetően az érdeklődést mindvégig ébren tartó, helyenként lebilincselő olvasmányoknak számítanak, ami nem csekély érdem.

3. A két kötet tagolása, szerkezete – már pusztán az eddig elmondottakból következőleg is – jócskán eltér egymástól. Minya Károly munkájának fejezetbeosztása teljességgel taxonómikus. A következő hat fejezetet találjuk a műben: I. A SZÓKÉSZLET VÁLTOZÁSÁNAK ELMÉLETI HÁTTERE; II. A NEOLOGIZMUSOK RENDSZERE; III. AZ ELMÚLT TÍZ ÉV JELLEMZŐ IDEGEN SZAVAI; IV. A SZÓALKOTÁSSAL KELETKEZETT NEOLOGIZMUSOK; V. EGYÉB SZÓKINCSEBŐVÜLÉSI MÓDOK; VI. ÖSSZEGZÉS, TANULSÁGOK, KITEKINTÉS. Ezen belül mindegyik fejezetet még további három-négy-öt, hasonlóan felsorolásszerű szakasz címek tagolja, a kötet végén pedig a felhasználó iródalom mintegy 130 tételt tartalmazó jegyzéke, valamint az imponálóan gazdag szótár áll.

Nádasdy Ádám könyve, amely a nyelv, a nyelvészet és a nyelvhasználat jellegében és horderejében egyaránt különböző kérdéseiről szól, az alapjában véve esszézerű írások első megjelenésének helye alapján tagolódik három részre, a következőképpen: MI A PÁLYA? – A Budapesti Könyvszemlemben megjelent cikkek | VEGYES ÍRÁSOK NYELVRŐL, TÁRSADALOMRÓL | „MODERN TALKING” – A *Magyar Narancs*ban megjelent cikkek. Ennek a kötetnek a végén is a tájékozódást jól elősegítő Mutató áll, ez azonban – az írások mondandójához igazodva – sokkal inkább tárgy-, mint szótmutató. Szemléltetésül idézem a mutató *k* kezdetű tételeit, az oldalszámok megadása nélkül: katalógus-hasonlat, képző, keresztény, kettős tagadás, kiejtés, kiemelés, kínai, kognitív szemlélet, kompetencia, „kontinentális” angol, kontraszt, kötőhang, különírás *ld.* egybeírás. S nem állom meg, hogy – szintén szemléltetésül, továbbá bizonyos fokig az írások jellegének, hangvételének érzékeltetésére – ne idézzek néhányat az írások címei közül: Mijében él a mi?; Sz...tlek, te hülye f.sz!; Engedjétek hozzám a bunkókat!; A két primadonna (Ehhez, magyarázatul, a cikk első mondata is szükséges: „A magyar mondattannak van két kényes-fényes primadonnája: az igekező meg a tagadószó.” Hát nem szinte költői remeklés ez a cím ezzel a kezdő sorral?); A zöldséges gusztyos tőkje.

4. Arról is föltétlenül szót kell ejtenünk – mármint az eddig elmondottakon túl –, hogy e munkák gazdagították-e a nyelvészetet mint tudományt és/vagy a társadalmat, amelynek tagjait a tudománynak közvetlenül vagy közvetve szolgálnia kell, ha nem akar öncélúvá válni. Vagyis azt is meg kell vizsgálnunk, hogy –

hajsza! híján Vörösmartyval szólva – ment-e e könyvek által a világ elébb?

Minya Károly könyvéről meggyőződéssel állíthatom, hogy mindkét szempontból jól megfelel az elvárásoknak. Kötetében több olyan, adatokkal igazolt s így tudományosan értékelhető megfigyelés is van, amelyet az eddigi szakirodalom – legalábbis tudomásom szerint – nem méltatott figyelemre, de amely ettől kezdve már nem maradhat szemhatárunkon kívül. Ilyen pl. az a megfigyelése, hogy az új igei elvonások – teljesebb, de bonyolultabb megfogalmazással: elvonással keletkezett összetett ige – között, illetve mellett, amilyen az *albérel*, *érdekegyeztet*, *kényszerállalkozik*, *szövegszerkeszt* vagy *vizsgatanít*, egyre több a még befejezett melléknévi ige névképzővel is ellátott összetett ige név. Tehát olyan, mint az itt következők: *akadálymentesített* (feljáró mozgássérültek részére), *értéksökkenet* (áru), *fénymásolt* (jegyzet), *formatervezett* (termék), *hőszigetelt* (lakás), *kényszerűgott* (állat) (71–3). Látna a szókincs gazdagodásának ezt a bő sugárban buzogó forrását alighanem újra át kell majd gondolnunk s ennek nyomán át is kell értékelnünk az igei elvonásokkal szembeni korábbi, ha nem is elutasító, de mértéktartásra intő állásfoglalásokat. Ami pedig a könyvnek az oktatásban való hasznosíthatóságát illeti, talán elég megjegyezni, hogy e kötetnek jó néhány olyan része van, amely közvetlenül is felhasználható az oktatói munkában. A magyartanár számára pl. rendkívül hasznosak az olyan listák, amelyekből meg lehet tudni, hogy a 140 000 szót és kifejezést tartalmazó Magyar helyesírási szótárban mely idegen szavak találhatóak meg már fonetikus átírással (33); hogy legújabbban mely idegen szavak végén nyúlt meg hivatalosan is az *o* (36); vagy hogy melyek az új üzlet- és vállalkozásnevek napjainkban szokásos, értelmező jellegű köznévi elemei, mint amilyen a *butik*, a *center*, a *depó* stb. (43–5).

5. Nádasdy Ádám elragadó stílusú kis esszéinek gyűjteményéről ugyancsak bátran kijelenthetjük, hogy hasznos, értékes mű, amely, noha szerzője nem nyelvművelő kötetnek szánta, nem kis részben igenis az. Bármennyire is hangsúlyozza Nádasdy, hogy „a nyelvészet – mint egzakt tudomány – nem foglalkozhat »humán« értékítélő kategóriákkal” (238), ez a műve, amelyet pedig egészében mindenképpen nyelvészeti munkának kell tekintenünk, jócskán ellentmond az iménti megállapításnak. Ha a szerző a kötet cikkeinek a megírásakor ahhoz tartotta volna magát, nem érezte volna, hogy a *bombasztikus* szó számára rokonszenvesebb korábbi, ’dagályos, fellengzősen üres, nagyképűen semmitmondó’ jelentésében, mint abban, amelyben – engedve a *bomba* szó vonzásának – ma a legtöbben használják, így pl. ebben a rádióban elhangzott mondatban: „legutóbbi nagylemezüknek bombasztikus sikere volt” (69). Ha ehhez igazodott volna, akkor nem védte volna még nyelvművelőktől is szokatlan hevülettel azokat a más nyelvből átvett szavakat, amelyek a nálunk kialakult alakjukban vagy jelentésükben csak a mieink. Akkor nem írt volna pl. így: „Különösen kedvesek és védendőek azok (mármint az idegen szavak közül; G. L.), amelyek a magyarban »hibásan« gyökeresedtek meg. A *farmer* csak nálunk jelent nadrágot, az *akció* árleszállítást, a *szelence* dobozt (= szláv *slanica* »sótartó«), a *hobby* kiskertet, a *sztráda* autópályát, és az *Erzsébet*-et csak mi mondjuk *r-rel*” (236). S különösképpen nem írt volna úgy, mint a nevek előtti névelőhasználatról szóló cikkének a következő részében: „A mai írott nyelvben találunk ugyan névelő nélküli névelőt: *Felsorolta az Esterházy jellemző stílusjegyeket*, ám vigyázzunk: itt a névelő csak »földrajzilag« áll a név előtt, valójában nem arra vonatkozik, hanem egy későbbi szóra, a *stílusjegyek-re*: *Felsorolta az [Esterházyra jellemző] stílusjegyeket*. Erre, hogy míg ennek a névelőnek mondattanilag semmi köze az utána álló névhez, hangtanilag mégis érzékeny rá: az *Esterházy* szó magánhangzóval kezdődik, ezért a névelő az alakú. Sokan megijednek az így előálló névelő + személynév kapcsolattól, s ijedtükben elhagyják a névelőt,

Kossuth Lajos, a szó művésze

A múlt év szeptemberében – születésének 200. évfordulóján – tudományos konferenciát tartottak Debrecenben Kossuth Lajos stílusművészetéről. A tanácskozás anyaga – **Szikszainé Nagy Irma** szerkesztésében – immár tanulmánykötet formájában is hozzáférhető. A kötet tíz tanulmányában stilsztikával, retorikával foglalkozó szakemberek vizsgálják Kossuth szövegeinek stíluszajátosságait. Céljuk természetesen nem a tagadhatatlan ma is létező Kossuth-kultusz erősítése vagy éppen gyengítése. Kossuth szónoki tevékenységét a megformáltságra összpontosítva, tudományos szempontokat érvényesítve értelmezik, értékelik.

A kortársak és az utókor is egyetért abban, függetlenül politikai tevékenységének megítélésétől, hogy Kossuth az egyik legjelentősebb magyar szónok volt. Ahhoz pedig, hogy valakiből jelentős szónok váljék, Platón szerint három dolog szükséges: tehetség, gyakorlat és tudás. A kötet első, bevezetőként is értelmezhető tanulmányában **Kornyané Szoboszlav Ágnes** elsősorban a harmadikként említett feltétel teljesüléséhez nyújt adalékokat. Azt tárja fel, milyen jellegűek voltak azok a retorikai ismeretek, amelyeket az ifjú Kossuth Sátoralfajúhelyen, Eperjesen és Sárospatakon szerzett.

Két tanulmány is foglalkozik a Kossuth-szövegek stílustörténeti helyének kijelölésével. **Tolcsvai Nagy Gábor** kognitív nyelvészeti keretben veti össze Kölcsey és Kossuth két-két szövegét. Azt a következtetést vonja le, hogy amíg a világos konceptuális szerkesztésű világleképzésre törekvő Kölcsey-szövegek a klasszicizmus, addig a túlzó szubjektivizációval a retorikai cselekvést előtérbe állító Kossuth-szövegek a romantika horizontjához köthetők. A magyar stílustörténet monográfusa, **Szabó Zoltán** szintén a romantika stílári sajátosságaira mutat rá Kossuth szónoki stílusában. A romantikára jellemző szemantikai és szerkezeti polifóniát, vagyis a sokféleség egységét a képző elemek, valamint a retorikai szerkezeti alakzatok kapcsolattrendszerének elemzésén keresztül mutatja be.

Szintén két dolgozat helyezi a vizsgálat középpontjába a kossuthi meggyőző érvelés pragmatikai kontextusának tanulmányozását. **Fehér Erzsébet** stíluseleméleti és -módszertani problémákat is felvető tanulmánya az „Illőség” stíluselvének érvényesülését vizsgálja meg Kossuth retóriai gyakorlatában. Mindezt az éthosz, vagyis a szónoki beállítódás, attitűd jellemzésén keresztül szemlélteti. A rendkívül nagy nyelvi anyag áttekintésén alapuló dolgozat Kossuth egész szónoki tevékenységére vonatkoztatható következtetéseket fogalmaz meg. **Bencze Lóránt** Kossuth 1852-es washingtoni beszédének bevezetőjét elemezve a szónoklat hatékonyságának okait

kutatja. Mindeközben Kossuth szónoki gyakorlatát is értékeli: megfogalmazza, hogy „a demagógiától – többek között – tömörsége és politikai zsenialitása mentette meg, vagy még az sem, kivéve ha hazaszeretetét is mentségül hívjuk” (54.), de ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy „értelem és érzelem, vaslogika és indulat nem volt még így együtt Pázmány nagy ívű, skolasztikával felépített érzelemkitörései óta” (58.).

Négy tanulmányban a Kossuth-szövegek stílári karakterében meghatározó szerepet játszó különböző nyelvi eszközökről olvashatunk. **V. Raisz Rózsa** Kossuth körmondatainak sajtószerszerűségét mutatja be: e körmondatok – Kossuth egyaránt alkalmazta a klasszikus és a barokkos körmondatot, valamint a romantikus tirádát – közös vonása, hogy pátosszal, romantikus hevülettel vannak áthatva, s hogy szervesen beépülnek az adott szövegbe. **Porkoláb Judit** és **Boda István Károly** Kossuth két nyílt levelében azt vizsgálja, hogy az idősíkok és az emlékezet milyen szövegstilisztikai formákban (ellentétekben, ismétlésekben, költői szóképekben) jelennek meg. **Szikszainé Nagy Irma** egy Kossuth-szónoklatban és -újságcikkben a kérdésalakzatok retoricitását és szövegszervező erejét veszi górcső alá. **Domonkosi Ágnes** tanulmánya arra keresi a választ, milyen szerepet tölt be Kossuth meggyőző, érvelő szövegeiben a képszerűség. Egyrészt a kognitív metaforaelmélet eredményeit hasznosítja (A NEMZET CSALAD és A HAZA ANYA fogalmi metaforák nyelvi kifejeződéseit mutatja be), másrészt Kemény Gábor terminológiájára építve elemzi a képtípusokat.

A kötetet záró tanulmányban **Szilassy Eszter** nem szigorúan nyelvi-stilisztikai szempontból közelít Kossuth szónoklataihoz, hanem a rendelkezésére álló források alapján azt vizsgálja, milyen reakciókat váltottak ki Kossuth szavai a hallgatóságból.

Összegzésként megjegyezhető, hogy a tanulmánykötet átfogó képet ad Kossuth szónoki tevékenységéről s azon belül szövegeinek stílári jellemzőiről. Szó esik Kossuth életpályájának minden szakaszáról és mindazokról a műfajokról – a politikai beszédekben kívül például a publicisztikáról és a levelezésről –, amelyekben megjelennek a meggyőző érvelés nyelvi megoldásai. A magas színvonalú stilisztikai-retorikai tanulmányokban felvetett kérdések és az alkalmazott szempontok pedig jól megfelelnek egymásnak. (A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai, 78. szám, Debrecen 2002.)

Tátrai Szilárd

→ ami hiba: **Felsorolta Esterházyra jellemző stílusjegyeket*” (249–50). Nádasdynak természetesen tökéletesen igaza van. Magam csaknem négy évtizeddel ezelőtt szakasztott így érveltem a műszaki nyelvben akkoriban (is) gyakori efféle mondat szerkesztés helytelenségét bizonyítva (ld. Műszaki nyelvőr. Szerk. dr. Kismarty Loránd. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1964. 136–45). Most mégis ez a kérdés kívánczok ki belőlem: nocsak, nocsak, a deskriptív nyelvész hibáztathat is, ahogy ezt megteszi ezen kívül a kötet több más helyén is? Quod licet Iovi, non licet bovi? Mégsem igaz, hogy „a kurrens nyelvhasználat mindig és mindenütt megállja a helyét”, ahogy a szerző fogalmaz a kötet egy más helyén (47)?

6. De nem folytatom ezt a talán kötőzkodésnek látszó, noha egyáltalán nem annak szánt, inkább a konszenzuseresés jegyében fogant, *nocsak*-ozással kezdődő kérdéssorozatot. Éppen erre, vagyis konszenzusra törekedve hadd zárjam két idézettel ezt a páros méltatást. Az egyik idézet Nádasdy Ádámtól való, aki a Konformista és viharadár című írásában olyan pontosan meghatározza a nyelvi helyesség és helytelenség lényegét, hogy a bevallottan nyelvművelő nyelvész sem tudná különben. Ezt írja: „Igenis van helyes és helytelen, de tudni kell, hogy nyelvészeti-leg vagy társadalmilag értjük-e. A nyelvi alakok társadalmi helyességét mindenki tanulja meg, mérlegelje, és a helyzethez illően tartsa be – vagy szegje meg, ahogy műveltsége, vérmérséklete diktálja” (274).

A másik idézet nem Minya Károlytól, a másik recenzeált mű szerzőjétől való, ahogy ez igazán stílusos lenne, de éppen az ő alapos, gondos műve az, amely az idézet fedezetéül szolgál. Ehhez előzmény: Nádasdy Ádám könyvének egyik fontos, a nyelvművelést bíráló gondolata a következő: „A világban mindig volt üdvös és káros változás, az új néha valóban silányabb, mint amit felvált, de a nyelvművelés beszurolt abba a sarokba, ahonnan nézve minden újítás romlásnak tűnik” (184). Nos, Minya Károly könyve, a Mai magyar nyelvújítás, amely olykor bírálattal, olykor dicsérettel kíséretében, de alapjában véve a nyelv és a nyelvhasználat nagy nyereségeként mutatja be azt a több ezer új szót, amely az általa vizsgált bő egy évtized alatt született, mindenkit meggyőzhet arról, hogy a korszerű nyelvművelés az újítást alapjában véve nem romlásnak, hanem gazdagodásnak tekint. És most írom ide befejező gondolatul azt az ígért idézetet, amelyet Minya Károlyval és más nyelvművelő társaimmal magam is vallok, hirdetek, s amely a 19. századi magyar nyelvújítás vezéralakjának, Kazinczy Ferencnek Neologismus című epigrammájából való, annak negyedik sora: *Az új, ha új is, jó, ha jó!*

Azt javasolom, ennek szellemében dolgozzon tovább – s működjön együtt – nyelvész és nyelvművelő, illetve olykor szerepet cserélve: nyelvművelő és nyelvész! (Minya Károly: *Mai magyar nyelvújítás. Tinta Könyvkiadó, Budapest 2003.* – Nádasdy Ádám: *Ízlések és szabályok. Magvető, Budapest 2003.*)

Grétsy László

Magyar szólástár

Szólások, helyzetmondatok, közmondások értelmező és fogalomköri szótára

A nemrégiben megjelent impozáns könyvvel szerkesztők több célt is szándékoztak elérni: tudományos igényvel és egyben gyakorlati szempontokat is szem előtt tartva számba venni nyelvünk frazeológiai egységeit; részt vállalni a nyelvünk elszíntelenedése és nyelvi hagyományaink pusztulása elleni küzdelemben; hasznos munkaeszközt adni a magyar nyelv minden hazai és külföldi használójának kezébe; s végül olyan lexikográfiai adatbázist létrehozni, mely kiindulópontul szolgálhat általános és frazeológiai szótárak összeállításához.

Anyanyelvünk elsajátítása során nemcsak szavak, hanem szókapcsolatok is beépülnek tudatunkba. Ezeknek a szókapcsolatoknak több fajtájuk van: szólások, szóláshasonlatok, szállóigék, közmondások, de ide tartoznak a helyzetmondatok (*Most ugrik a majom a vízbe!*) és az olyan beszédművek is, mint a köszönések és megszólítások, a szitkozódások és átkozódások, a politikai jelszavak, sírfeliratok, grafitik stb. Az új szótár alaposan kitérte a hagyományos frazeológiai egységek körét, s feltérképezte a mai nyelvvállapot szlenges, néha kissé vulgáris rétegeit is. Ezért találó a *szólástár* cím és a magyar-alcím.

Az elveszett szavak elveszett világok – mondja egy 2000-ben megjelent izgalmas és megrázó könyv a föld nyelveinek elhalásáról (*Vanishing Voices*, szerzői Daniel Nettle és Suzanne Romaine, Oxford University Press). Számos veszélyeztetett nyelv példájával írják le a szerzők a lassú, fokozatos nyelvhalál tüneteit: beszűkül a szókincs, elfelejtődnek a szólások, egyre kevesebb a produktív képző, kopnak a melléknevek és az igék, kiesnek a kultúrára jellemző olyan szavak, mint a rokonsági viszonyok megnevezései. Persze ezek a veszélyeztetett nyelvek köznyelvi norma és írásbeliség nélküli nyelvek, sorsuk azonban így is figyelmeztető: a nyelv gazdagságára, árnyalataira vigyázni kell, mert ami nem gazdagodik, az szegényedik. Olyan egy nyelv, mint egy élő szervezet: ha nem használunk egy végtagot, az is elsorvad (Like a limb not used, it atrophies, 53. old.). A könyvnek egyébként az is érdekessége, hogy a nyelvek kihalását párhuzamba állítja a növény- és állatfajok pusztulásával (mintha a 19. század első felének organizmuselmélete támadna fel modern köntösben, tegyük hozzá: jogosan). A nyugati nyelvészet új eredményeinek kontextusába helyezve nem is tudok találóbb és szebb kifejezést elképzelni, mint az *anyanyelv ápolása* – ez a biológiából kölcsönzött korszerű metafora. Ennek a természetes, emberi mivoltunkból fakadó igénynek a nagy-szerű kifejezése az új szólástár. Nézzük meg, hogyan is kell használni!

Kész az ebéd, lehet ebédelni, tálalva, menjünk enni – mondjuk nap mint nap, de a népies-tréfás szólás már ritkán hagyja el a szánkát: *Húzzák a levesnótát!* Így is mondhatjuk: *Elhúzták már a levesnótát.* A már használata nem kötelező, s ezt a szólásszótár gömbölyű zárójellel jelzi, a

változatok szögletes zárójelben vannak, a szólást magát pedig hívószava – ez leggyakrabban a kulcsszó, egy főnév – alatt találjuk meg, természetesen stílusminősítéssel. Tehát:

LEVESNÓTA

Húzzák [elhúzták] (már) a levesnótát nép., tréf.

Delet harangoznak v. harangoztak, ebédidő van

A szólásszótár azonban fogalomköri szótár is egyben. Második része fogalomkörök szerint adja meg a szólásokat. A levesnótás szólás a **napszak** címszó alatt található

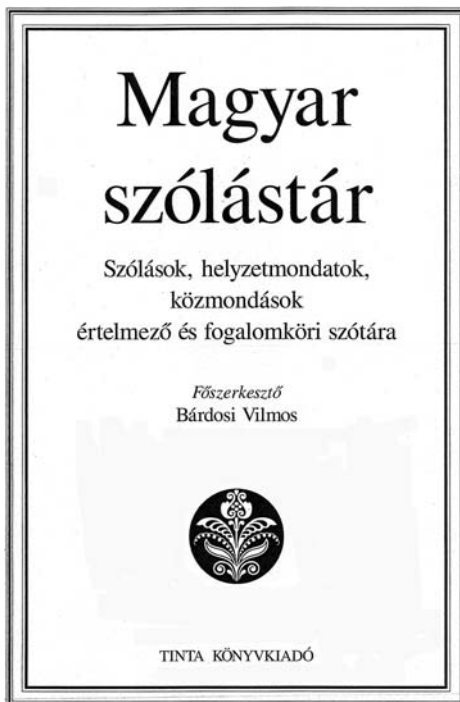
meg a következő kapcsolódó fogalmak társaságában: alkony, alkonyodik; dél, délidő; ebédidő; éjfél; éjszaka; este; hajnal; nappal; pirkadat, reggel. A hozzá tartozó szókapcsolatok pedig: a nap nyugovóra tér | éjnek évadján [idején] | elhúzták (már) a levesnótát | estére jár [hajlik] az idő | estéről estére | fehér éjszaka | feltámad a hajnal | hajnalok hajnalán | hasad a hajnal | húzzák (már) a levesnótát | (a) kísértetek órája | lámpaoltás után | leáldozik a nap | leszáll az este | levesre harangoznak | öreg este | Karácsony után egy kakaslépéssel nyúlik a nap.

A szótár harmadik része a szómutató. Itt a tartalmas szavak szerint vannak csoportosítva a szólások. Tehát most az ELHÚZ igét kell keresnünk, s itt ezt olvashatjuk: elhúz a mezőnytől | elhúz vmit, mint a rétes-tésztát | elhúz, mint a vadliba [vadlibák] | elhúzták már a levesnótát | elhúzza a bélést | elhúzza a belét | elhúzza a csikot | elhúzza a mézesmazdagnet vkinek a szája előtt; elhúzza vkinek a szája előtt a mézesmazdagnet | elhúzza a száját | elhúzza a szennyest | elhúzza vkinek a nótáját | Húzd el a beled [a csikot v. magad]! | Húzz el a kaposba [a retkesbe]! | Húzz el innen! A szómutatóban a LEVESNÓTA címszó alatt nincsen más, csak a bemutatott szólás.

Érdekessége a szótárnak a Névfelidező szókapcsolatok című fejezet. Olyasmiket találunk itt, mint a bihari remete (Bessenyei György), a paprika fővárosa (Kalocsa), az egri remete (Gárdonyi Géza), Zala bölcse (Deák Ferenc), a vízilabdázás Maradonája (Kásás Tamás). Ezeket a szókapcsolatokat a tulajdonnevek szerint csoportosítva is megtaláljuk, Deák Ferenc neve után például ez olvasható: a haza bölcse, a nemzet prókátora, Zala bölcse.

A Szólástár főszerkesztője: **Bárdosi Vilmos**, szerkesztői **Balázs Géza, Balogh Péter, Hessky Regina, Kiss Gábor**; kiadja a *Tinta Kiadó*. Ugye, nem kell bővebben magyaráznom, mennyire segíti ez a szótár az iskolai oktatást? Anyaga gazdag, 13 000 frazémát, szókapcsolatot tartalmaz, 4000 címszó alatt. S végre megvalósult a régen igényelt, régen várt, az anyanyelvi és idegen nyelvi oktatásban oly nagyon szükséges fogalomköri szótár. Legyen ott minden tanári szobában!

A. Jászó Anna

Néhány gondolat a „ruszin kérdésről”

Szloboda János cikke az Édes Anyanyelvünk 2003/2. számában (Kárpátukrán, ruszin, kisorosz) a Magyar értelmező kéziszótár és a vajdasági nyelvi viszonyok alapján elemzi a népcsoport nevének kérdéseit.

Szloboda Jánosnak tökéletesen igaza van abban, hogy az ÉKsz.-nak a *kárpátukrán* címszóhoz tartozó definíciója „inkább politikai töltetű, mint tudományos”.

Ugyanezt bizonyítja egy másik jellegzetes szótári példa: a Hadrovics–Gáldi: Magyar–orosz (nagy)szótár 1969-es kiadásában a ruszin címszónál ez áll: *rég(ies), ld (lásd) kárpátukrán* (II. köt. 677. old.).

A *kárpátukrán* címszó néhány értelmezése (I. köt. 1195. old.): I. *fn* zakarpatszkijsz ukrainyec; ... *rég* ruszin; ... II. *mn* 1. (Kárpátokon túli) karpato-ukraincszkij; 2. (Kárpátokon innen) zakarpatszko-ukraincszkij.

Ez a szótári címszó is tükrözi azt a szovjet törekvést, hogy Kárpátalja több évszázados ruszin lakosságát teljesen asszimilálják a nagy ukrán tömbbe – még a nevüket, nyelvi emlékeiket is eltüntessék. Ezt a politikai igényt a Magyar Tudományos Akadémia szótárszerkesztőségében is érvényesíteni tudták. Hasonlatos ez a ruszinok vallási beolvasztásához: a ruszinok többsége görög katolikus vallású volt; a sztálini rendszer a görög katolikus egyházat részben betagoalta az ortodox egyházba, részben egyértelműen betiltotta, és a görög katolikus hitéletet államellenes tevékenységnek tekintette.

A szótár tükrözi azt az 1944 előtti szemléletet, mely *kárpátukrán*-nak a Kárpátok külső lejtőin, a történelmi Magyarország határán túl élőket nevezte. A Kárpátokon belül élők *ruszin*-nak nevezték magukat. De ez volt a terület neve az első csehszlovák köztársaságban is: *Rusinszko*. (Ahogy a szlovák területet

Szlovenszko-nak nevezték.) A *rutén* latinus változat, a *kisorosz* magyarok által adott név. A terület hivatalos megnevezéseként 1920 előtt a *Ruszka-Krajna* is használatos volt.

Magyarországi szlavisták véleménye szerint a *ruszin* Kárpátalja tradicionális szláv lakosságának gyűjtőneve. A ruszin népesség három sajátos nyelvi csoportra tagozódik:

1. A keleti csoport: a *huculok*. Központjuk Huszt. Nyelvük az ukránnal szorosan rokon.

2. A középső csoport: a *verhovinyecsek*. A Verhovina hegység, Ungvár, Munkács környéke. Nyelvük a nagyorosz nyelvvel szorosan rokon. Szülőföldjüket, egész Kárpátalját is beleértve, *Podkarpatszka Rusz*-nak is nevezték. A nép kulturális felemelkedésén fáradozók ezt többek között a nagyorosz irodalmi nyelv terjesztésével igyekeztek elősegíteni. A nyelvi autonómia szellemében az első csehszlovák köztársaságban és az 1938–1944 közötti magyar időszakban nagyorosz nyelvű gimnázium működött Ungvárott és Munkácson.

3. A nyugati csoport: a *lemákok* vagy *lemkék*. Az ő nyelvük a szlovák és lengyel nyelvvel van szoros rokonságban.

A fentiek alapján a kárpátaljai szláv lakosság többségének megnevezésére a *ruszin* vagy a *rutén* név ajánlható. Ez látszik alkalmasnak a sajátos etnikai identitás kifejezésére. Ugyanakkor látnunk kell, hogy 1944 óta sok etnikai változás is végbement Kárpátalján. Bizonyára sokan vannak, akik ukránnak, oroszoknak vagy bármely más nemzetiségűnek vallják magukat. Úgy gondolom, hogy a magyar kisebbség identitásának és nemzeti kultúrájának megőrzése, fejlesztése mellett elő kell segítenünk Kárpátalja különböző népeinek barátságát.

Laurenzky Ernő

Ruszin vagy kisorosz?

Érdekes kérdést vet fel Szloboda János az Édes Anyanyelvünk idei második számában: hogyan nevezük azt a szláv népséget (és nyelvet), amely a ma Kárpátaljának nevezett területen alakult ki, és a Rákóczi-szabadságharc óta „gens fidelissima”-ként él a magyar történelmi köztudatban? Igen sok nevük volt már. Legrégibb írott forrásaink *rutének*-nek, *rusznyákok*-nak, *ruszinok*-nak mondják őket, de később tovább bővül ez a lista. A második világháborúig használják még a *kisorosz*, a *kárpátorosz* és a *magyarorosz* megjelölést, 1945 után pedig a *kárpátukrán* névvel illetik őket.

Ez a példátlan sokféleség legalább két okra vezethető vissza. Az egyik történelmi, a másik politikai. Mind a mai napig viták folynak e népség eredetéről, ám abban a legtöbb kutató egyetért, hogy kialakulásukban több tényező is szerepet játszott. A ruszinság alaprétegét a honfoglaláskor itt talált gyér szláv lakosság képezte. A XIV. század végén erre rakódott rá az a több tízezer főre tehető betelepülő réteg, amely a mai Lengyelország, Fehéroroszország és Ukrajna határvidékéről érkezett Koriát litván fejedelem fiával, Teodorral. A későbbiekben pedig a Kárpátok északi oldaláról települtek át újabb és újabb csoportok, hogy aztán a XVIII. században már többséget alkossanak ezen a vidéken. Mivel többféle szláv népségek keveredett itt, önmagukat is többféleképpen nevezték meg. Az egyik csoport – a legkorábbi – volt a *dolinsnyák*, a másik a *lemák*, a harmadik a *bojkó*, a negyedik a *hucul*.

A múlt század elején érkezett el a ruszinság a nemzetté válás küszöbére, az első világháborút követő határváltoztatások azonban durván megzavarták ezt a folyamatot. A csehszlovák politika az autonomista mozgalmak miatt a népcsoport megosztásában volt érdekelt, ezért a ruszin identitás ellenében az orosz vagy még inkább az ukrán irányzatot támogatta. A második világháború után pedig a szovjet

hatóságok még szigorúbban léptek fel a ruszin törekvésekkel szemben, e népcsoport nyelvét az ukrán nyelv egyik dialektusává nyilvánították. A hivatalos magyarországi nyelvhasználatnak is ezt kellett tehát tükröznie, ezért lettek a ruszinok kárpátukránok.

Igaza van Szloboda Jánosnak, „a *kárpátukrán* név politikai töltetű”, ráadásul nem is nagyon használja senki, így kár lenne erőltetni. Az említettek közül ugyanígy elvethetjük a *kárpátorosz*-t, a *magyarorosz*-t, a *rutén*-t és a *rusznyák*-ot is mint archaizmusokat. Vagyis legyen *kisorosz!* – mondja az idézett cikk szerzője, mivel ez – a *nagyorosz*-hoz képest – utal a két nép lélekszámbeli különbségére és a közös származásra. A *ruszin*-t azért utasítja el, mert az „a szerbből ered”.

Nem tudom, a Vajdaságban mennyire elterjedt a *kisorosz* használata, de a magyar nyelvterület többi részén alig ismerik. Lehet, hogy kifejező, lehet, hogy minden szempontból megfelel – csak épp elavult, és fölöslegesnek látszik mesterségesen újjaéleszteni. Akár zavaró is lehet, hogy orosz megfelelője, a „malorusszkij” épp annak az ukrán nyelvnek a régies neve, amellyel szemben a *kisorosz*-nak bizonyítania kellene önállóságát.

Az utóbbi másfél évtizedben az őshonos kárpátaljai szlávok ismét erőteljesen hallatják a hangjukat. Saját érdekvédelmi és kulturális szervezeteket hoztak létre, ezzel azt is eldöntötték, kik ők valójában. *Ruszin*-nak mondják magukat. A Magyarországon, Szlovákiában és a Délvidéken élő ruszinok ugyanezt a nevet használják. Hogy szerb eredetű lenne? A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára szerint ukrán eredetű. Ennek azonban nincs különösebb jelentősége. Ha a ruszinok szerint ez a megfelelő név, mi aligha bírálhatjuk felül a döntésüket.

Móricz Kálmán

Szende Aladártól búcsúzunk

A család által kiadott szűkszavú gyászjelentés arról tudósít, hogy október 3-án, életének 90. évében elhunyt Szende Aladár nyelvész, a Magyar Nyelvőr korábbi szerkesztője, magyartanárok nemzedékeinek nevelője és mintaképe, s október 11-én szűk családi körben már el is temették a tatai Környei úti temetőben szeretett felesége, Körmendi Mária, az OSZK egykori nagy tudású könyvtárosa mellé, akivel 63 évet élt házasságban, s akit a gyászév letelése előtt követett a sírba.

Derű, megbízhatóság, szakmai és emberi rendíthetlenség: ezek a tulajdonságai tették tiszteltté és közkedvelté az elhunytat mindazok körében, akikkel hosszú pályája során kapcsolatba került. Ha igaz lehet egy emberre az a (talán már) közhely, hogy „egy tömbből faragott”, Szende Aladár az volt. Személyében annak a nemzedéknek egyik utolsó tagjától kell búcsút vennünk, amelyet még a legendás Eötvös-kollégium bocsátott szárnyra az alapos szakmai felkészültség és a hivatástudat kettős útravalójával. Több mint húsz éven át tanított magyar nyelvet és irodalmat (általános, közép- és főiskolai fokon), azután pedig a magyartanítás országosan ismert szaktekintélyeként tevékenykedett az anyanyelvi oktatás és nevelés fejlesztéséért. Módszertani felfogását az általa szerkesztett *Program az anyanyelvi nevelés továbbfejlesztésére* című, 1986-ban megjelent vaszkötet összegezte, egyben arról is tanúskodva, hogy Szende Aladár ismerte és méltányolta az övétől részben eltérő újabb szemléletet és törekvéseket is. Utolsó anyanyelvi tankönyvét 1993-ban, csaknem nyolevanéves korában tette közzé, de már azt a nyelvtankönyvet is ő írta (Szemere Gyulával), amelyből a mi évfolyamunk kezdte tanulni a magyar nyelvet a gimnáziumban 1962-ben.

Szende Aladár mint folyóirat-szerkesztő is maradandót alkotott: Lőrincze Lajos munkatársaként 37 éven keresztül szerkesztette a Magyar Nyelvőrt, a szerkesztés minden aprómunkáját is magára vállalva. Így ismertem meg személyesen: 23 éves koromban az ő kezébe tettem le első kéziratomat, s a

cikk a következő számban, néhány hónap múlva meg is jelent (nagy szó volt ez akkoriban, amikor a kéziratok évekig vártak a nyomdafestékre). Kapcsolatunkat mindvégig a legteljesebb harmónia jellemezte: Szende tanár úr olykor kijavította ugyan egy-két idegen szavamat magyar szóra, de ebből sohasem kerekedett vita (már csak azért sem, mert ezeket a korrekciókat többnyire visszaállítottam). A lényeg az volt, hogy a nyomdai levonatot mindig ott találtam íróasztalomon, mégpedig anynyit, ahányat csak kértem. (Akkor a Nyelvőrt a Nyelvtudományi Intézetben szerkesztették.)

Ebben a lapban elsősorban a nyelvművelő Szende Aladárt kell búcsúztatnunk. Tevékenysége ezen a téren is megbecsülést érdemlő volt. *Szóról szóra* című nyelvművelő könyvét (1965) az emeli ki az ilyen kötetek sorából, hogy nagyobbik felében mondatszerkesztési jelenségekkel foglalkozik. A Károly Sándorral és Soltész Katalinnal társszerzőségben írt *Szép magyar nyelv* című kötetben (1967) ő volt a szerzője a leíró nyelvtani és nyelvhelyességi résznek. *Anyanyelvi kalauz a család számára* című könyve (1976) már címében is tartalmazza munkásságának két kulcsfogalmát, az anyanyelvet és a családot. Nyelvművelő tevékenységét a mi lapunkban is folytatta: a kezdetektől állandó cikkírója volt az Édes Anyanyelvünknek. A 90-es évek közepén az elsők között mutatott rá a „nyelvi infantilizmus” (*ovi – ravi*) jelenségére. Utolsó cikkében, a Rövidzárlat című glosszában egy ígéretes fölösleges használatát tette szóvá. Talán úgy érezte, hogy túlságosan indulatos hangot ütött meg benne, mert a kéziratához mellékelte, 2000. augusztus 1-jén kelt levelében ezt írta: „Legközelebb nem engedem magam felháborodni ilyen gorombán. Hátha mégis lesz valamilyen haszna” (a cikk az évi 5. számunkban jelent meg).

De nem volt, mert már nem lehetett „legközelebb”. A haszon azonban meglesz: nemcsak ezé a glosszáé, hanem Szende Aladár egész életművéé.

Kemény Gábor

ANY – 17 – 62

Ez lehetett volna a rendszáma annak a képzeletbeli járműnek, amellyel a Beszélni nehéz! körök vezetői közös utazásra indultak július első hetében, a 17. országos tábor alkalmával. A 62 résztvevő anyanyelvünk ügyének elkötelezett szolgálója. Régi vágyuk teljesült azzal, hogy Budapesten találkozhattak. A tábornak ezúttal a Baár-Madas Református Gimnázium adott otthont. Ez a hagyományos rendezvény nagyon vonzó programja az anyanyelvi neveléssel foglalkozó tanároknak, mert egyesíti a magas színvonalú továbbképzést, az igényes szórakoztató programokat, lehetőséget ad az ország egy-egy tájegységének megismerésére – hiszen minden évben más a helyszín –, s ehhez jönnek még azok a jóízű beszélgetések (a szakmáról, a családról, a világ dolgairól), amelyekre máskor nincs alkalmom.

Az ünnepi megnyitó a Főpolgármesteri Hivatalban volt, ahol a Baár-Madas Gimnázium tanulóinak rövid, de nagyon szép műsora után Schiffer János főpolgármester-helyettes köszöntötte az ország minden részéből, illetve Erdélyből, Kárpátaljáról és a Vajdaságból érkezett pedagógusokat.

A szervezők tematikusan állították össze a délelőtti előadásokat, egyik nap az olvasás állt a középpontban, aztán a magyar líra, majd a versmondás, és természetesen nem maradt ki a nyelvészet sem. Remek előadókat hallgathattunk, akik a nagy hőségben is lebilincseltek hallgatóságukat. Többek között Adamikné Jászó Anna, Nagy Attila, Tárján Tamás, Wacha Imre, Grétsy László osztotta meg gondolatait a táborozókkal, és persze Deme László professzor úr, a Beszélni nehéz! mozgalom atyja, aki nemcsak előadást tartott, hanem egyéb programjainkon is velünk volt. Körvezető kollégáink közül Forgács Róbert, Karsainé Horváth Klára, Kerekes Barnabás, Keppel Gyula tartott foglalkozást, gyakorlatot, képzőművészeti ismertetést. Oly gazdag és sokszínű volt a tábornak ez a része is, hogy nem éreztük fárasztónak, és még este 8-kor is szívesen hallgattuk Bagdy Emókéét, aki a pedagógusok lelki karbantartásához adott elméleti és gyakorlati segítséget.

Sajnos nem lehet mindent és mindenkit felsorolni, de talán sikerült érzékeltetnem, milyen „szivárványos” napokat éltünk meg, ízelítőt kapva pedagógiából, szociológiából, pszichológiából, irodalomból, nyelvészetből, és példát emberségből, hitből, hivatástudatból, hazaszeretetből.

Aztán jöttek még a délutáni csodák: városnéző séta Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Szabó Ervin Könyvtár, a Margitsziget, a Nemzeti Galéria, gyönyörű nyáresti koncert a Vajdahunyadvár udvarán. A Kerepesi temetőben tett irodalmi sétánkat a váratlan felhőszakadás tette még emlékezetesebbé. A dunai hajókirándulás hangulata is sokáig bennünk él majd.

De talán a legnagyobb élményt mégis a Rádió és a Duna Televízió meglátogatása jelentette, hiszen oda magánemberként nem juthattunk volna be. A rádióban Kövesdy Zsuzsanna, a televízióban Matula Ágnes voltak szívélyes házigazdáink. Munkatársaik értő kalauzolásával bejártuk a két intézményben a stúdiókat, a hangtárat, a műszaki központot, a bemondók szobáit, találkozhattunk az éppen szolgálatban lévő rádió-sokkal, tévésekkel, színművészekkel is.

Az előadások, kirándulások alkalmával nemcsak szellemekben gyarapodtunk, hanem sok ajándékot is kaptunk; könyv, CD, folyóirat, magnókazetta, videokazetta segít megőrizni az élményeket.

Hihetetlen gyorsasággal telt el ez az egy hét. Egy szempillantás volt, mint a mesében, és olyan szép is, mint a mesében. Nagyon köszönjük budapesti kollégáinknak: Babiczky Veronikának, Forgács Róbertnek, Keppel Gyulának, Kerekes Barnabásnak, Szőnyi Évának, Vadász Gusztávnának, hogy megszervezték a 17. körvezetői tábor. Kiválóan megoldották a lehetetlennek tűnő feladatot, az óriási kínálatból úgy válogatták ki a programokat, hogy mindenből ízelítőt kaptunk, ugyanakkor nem érezte senki azt, hogy kevesebb több lett volna. Fáradozásuk eredményét majd akkor láthatják, ha az elkészült csoportképen megnézik a résztvevők boldogan mosolygó arcát.

Miklós Józsefné

Új szavak, kifejezések (27.)

Az új értelmező kéziszótárban nem található új szavakból és kifejezésekből nem okvetlenül a legelső előfordulásokat szemléljük. Várjuk olvasóink javaslatait is!

agymenés – szertelenül áradó gondolatok. Pl. *Agymenése* van (frazeológiai szerkesztetben) (www.sulilap.atom.hu).

biofodrászat – hajdiagnosztikával, a haj szerkezeti vizsgálatával foglalkozó szakterület, idegen szóval: *trichológia* (Metro, 2003. október 13.).

bumeráng ige – a visszaható ige tréfás elnevezése egy tanártól (Dóra Zoltán adata).

canicrossverseny – egy kutya – egy gazdi terepfutás (Népszabadság, 2002. december 13.).

elviteles – elvitelre szánt (pl. étel). Pl. egy városi felirat: *Elviteles* akció.

Erzsébet gödör – Budapesten az Erzsébet térre tervezett Nemzeti Színház helyén épített hangversenyterem és szórakoztató központ. Korábbi (gúnyos) neve *Nemzeti gödör* volt.

hivatásforgalom – munkába járásra használt (tömeg)közlekedési eszközök összessége. Bürokratikus-szakmai szó. Pl. Ne használják *hivatásforgalomra* az autót (Magyar Rádió, Kossuth adó, 2003. szeptember 22.).

jel – a karakter megnevezése Erdélyben. Pl. Hány *jelből* áll az írásod?

kapcsolati tőke – a személyes kapcsolatokból származó előny (Magyar Nemzet, 2003. január 21.).

kvarckályha – hősugárzó (a vajdasági magyar nyelvben).

láb toll-labda – újfajta játék, amelyet nehezekes, lábbal rúgható és repülő toll-labdával játszanak. Ennek továbbképzése: *láb toll-labdázás*.

lekoccolás – furfangos autórablás, melynek során az értékes gépkocsit hátulról meglöki, „lekoccolják”. Rendőrségi kifejezés a koccantásos rablás megnevezésére.

lopóautó – a tilosban parkoló gépkocsikat elszállító, sárga színű szállító gépjármű (Budapesti Nap, 2003. május 5.).

súlyvesztő program – fogyókúra program. Pl. *Súlyvesztő program* indul a világhálón (Metro, 2003. október 13.).

szakaszátszállójegy – a Budapesti Közlekedési Vállalat terminológiájában: „kiemelt” területen két metróvonalon 5 állomásra szóló menetjegy.

B. G.
balazsge@due.hu

Szerkesztőségünkbe beérkezett nyelvészeti kiadványok

A magyar nyelv és a magyar nyelvű oktatás helyzete Romániában. Nyelvészeti tanácskozás Jászberényben. Szerk.: Horváthné Kispéter Zsuzsanna. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Szent István Egyetem Jászberényi Főiskolai Kar, TIT jászvári szervezete, Budapest 2003. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai, 218.)

Arany Ferenc – dr. Balázs Géza – Rozsovits Edit – Seprődi Patrícia – Tóth Éva Mária: Telefonos ügyfél-kommunikáció. Humán Erőforrás Alapítvány, Budapest 2003.

Arany Ferenc – dr. Balázs Géza – Rozsovits Edit – Seprődi Patrícia – Tóth Éva Mária: Személyes ügyfél-kommunikáció. Humán Erőforrás Alapítvány, Budapest 2003.

Mező András: Patrocíniumok a középkori Magyarországon. METEM, Budapest 2003.

Neue Sprachmoral? Szerk.: Anne Betten, Richard Schrodt, Andreas Weiss. Mitteilungen der Österreichischen Gesellschaft für Germanistik, Edition Praesens, Wien, Salzburg 2002.

Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok (Ada, 2002. október 10–12.). Szerk.: Hódi Éva. Ada 2003.

Szathmári István: A stíluselemzés elmélete és gyakorlata. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár 2002. (Kodolányi Füzetek, 6.)

Voproszű terminologii v finno-ugorszkij jazükah Ruszsijszkij Federacii. Terminology Issues in the Finno-Ugric Languages of the Russian Federation. (Managing editor: Balaskó Mária). Szombathely 2003. Terminologia et Corpora, Tomus II.

HÍREK

Él-e még a latin örökség? címmel tartott rendezvényt a Nyelvek Európai Napja alkalmából 2003. szeptember 25-én a Berzsenyi Dániel Főiskola alkalmazott nyelvészeti és uralisztikai egyetemi tanszéke. **Ritoók Zsigmond** A latin örökség a magyar irodalomban, **Sosztarics Ottó** régész Savaria lakosságának etnikai és társadalmi háttere címmel tartott előadást. Ezután a főiskola idegen nyelvi tanszékeinek beszámolóit, majd a Savaria Legio bemutatója és lucullusi lakoma következett.

Az MTA Nyelvtudományi Intézete szeptember 30-án kerekasztal-konferenciát rendezett ezzel a címmel: *A nyelvművelés helye a nyelvtudományban*. A tanácskozást **Kenesei István** igazgató nyitotta meg. A vitaindító előadásokat **Heltainé Nagy Erzsébet**, **Eőry Vilma**, **Kemény Gábor** és **Pusztai Ferenc** tartotta. A vitát **Nádasdy Ádám** vezette és foglalta össze. A délutáni programban **Bíró Agnes** és **Kardos Tamás** az intézeti nyelvművelő közönségszolgálat munkájáról számolt be. A hozzászólók egyikeként **Szabó Mihály Gizella** a szlovákiai Dunaszerdahelyen létesült Gramma Nyelvi Iroda tevékenységéről és az ottani magyar nyelvművelés feladatairól nyújtott áttekintést.

*

100. adásához érkezett a Magyar Televízió nyelvi műsora, a Szószóló. 2003. október 8-án, az adás előtti napon a Magyar Televízióban sajtótájékoztatót tartottak a műsor munkatársai. Ettől az adástól kezdve a műsor címe módosul: *Anyanyelvi szószóló* lesz a neve. Az adás továbbra is minden csütörtökön délután jelentkezik (ismétlését az M2 pénteken délelőtt közvetíti).

*

Az adatai **Szarvas Gábor Nyelvművelő Napokon** 2003. október 9–11. között minden eddiginél több diák vett részt a beszédeversenyben, valamint a **Szűts László** vezette nyelvi vetélkedőn. 11-én tudományos konferencia zárta a gazdag programot; ezen **Balázs Géza**, **Franyó Zsuzsa**, **Láncz Irén**, **Molnár Csikós László**, **Németh T. Enikő** és **Síklaki István** adott elő. Az előadások szövegét tartalmazó kötet egy év múlva jelenik meg.

*

A mai magyar nyelv leírásának újabb módszerei című sorozatnak immár VI. konferenciáját rendezték meg október 16–17-én a Szegedi Tudományegyetemen **Büky László** és **Maleczki Márta** tanszékvezetők szervezésében. A tanácskozás témája ezúttal a nyelvelírás, a nyelvművelés és a stilsztika viszonya volt. A három fő előadást **Nádasdy Ádám**, **Kemény Gábor** és **Tolcsvai Nagy Gábor** tartotta. A konferencia anyaga kötetben is megjelenik.

*

Krúdy Gyula születésének 125. évfordulója alkalmából a Nyiregyházi Főiskola október 21-én tudományos emlékülést rendezett Nyiregyházán *Stílus és jelentés* címmel. Az összesen 10 előadást felvonultató konferencián folyóiratunkat **Kemény Gábor** képviselte *A szakrális és az erotikus viszonya Krúdy prózájában* című előadásával.

*

2003. október 25-én *Sajtónyelv – média-nyelv* címmel egész napos szakmai tanácskozást rendezett Egerben az Eszterházy Károly Főiskola Kommunikáció Tanszéke. A szép számú hallgatóság előtt – és részvételével – lezajlott konferencia előadói a következők voltak: **Balázs Géza**, **Grétsy László**, **Kemény Gábor**, **Minya Károly**, **Varga Gyula**, **Wacha Imre** és **Zimányi Árpád**.

*

Harmadik *anyanyelvi konferenciáját* rendezte meg 2003. december 1-jén a Magyar Rádió oktatási osztálya.

KÖLTŐ ÉS SZÓ

1	2	N	3	4	5	6	7	8	Ó	9	10	11	12	
13			14							15			16	
		17							18			19		
20	21						22	23			24			
25					26	27								
28				29								30		
31			32						33			34		35
36			37		38	39			40				41	
		42								43		44		
	45			46				47	48	49			50	
51			52									53		
54									55	56				
57				58				59	60					
61			62			63							64	
		S				F							S	

VÍZSZINTES: 1. Nagy Lászlót idézzük; az első rész. 13. Innen máshova. 14. Athos egyik testőrtársa. 15. Alkalmoszerű. 17. Vörösborfajta. 18. A stroncium vegyjele. 19. Só, latinul. 20. Néhai táncdalénekes (János). 22. Ritka női név. 25. Kerti talaj forgatása. 26. Vörös színű, 5–8 mm hosszú, hártás szárnyú rovar (Epeolus variegatus). 28. ... Clarke; ausztrál hosszútávfutó, 1965-ben a világ legjobb sportolójának választották. 29. Ütemes tetszésnyilvánítás. 30. Utóvizsga, rövid. 31. Új-zélandi vasúti alagút. 33. Zuhanyozik. 36. Saint, rövid. 37. Érdekében, miatta. 40. Forma. 41. Záhony határai! 42. Turgenyev szülővárosa. 43. ... solemnis; ünnepi mise. 45. Labdabelső! 46. Távoznia kell, akinek a talpára kötik! 50. A mélyebbik órahang. 51. Kétszeres olimpiai bajnok kubai futóatléta (Alberto). 53. E félszigeten fekszik Murmansk. 54. Például Pindaros. 55. A katolikus papság. 57. Novi ...; Újvidék. 58. Zavarban van! 59. Tolózár. 61. Fura figura az ilyen Mikulás! 63. Kötbe. 64. Agyó, kedves!

FÜGGŐLEGES: 1. Rangos település központjában levő. 2. Hamis, nem valódi. 3. Óvodai ügyeletes. 4. Régi eredetű férfinév (Nyiregyházához csatolt község neve is!). 5. ... grófnő; Kálmán Imre operettje. 6. Hivatal, németül. 7. Somogy megyei község. 8. A s zöngés párja. 9. Költő, irodalomtörténész, a rimaszombati főgimnáziumban a magyar nyelv és irodalom tanára (1857–1932). 10. Az arzén vegyjele. 11. A bőrre tapad a szörzet. 12. Üzenet egykori iskolámba című versében az itteni gimnáziumot idézi Ady Endre. 16. Két szemeszterből áll. 17. Maszkat lakója. 18. Becsmérelve szidalmaz. 21. Ilyen kút is van. 23. Legendás labdarúgó, sikeres edző (Zoltán). 24. Fémlemez szélei! 27. Siklós határai! 29. Szürös ágú, zöldessárga virágú, fekete bogójú, bengeféle erdei cserje. 32. Sógor (nőtestvérünk férje), tájszóval. 34. Indítékra vonatkozó. 35. Önfejtés. 38. Csapatagként olimpiai ezüstérmes párbajtőröző (Gábor). 39. Kipusztít, régiesen. 41. Betonozáshoz készítik. 42. Az idézet második, befejező része. 44. 20. századi német elbeszélő (Gerhard). 45. A Csárdás című operett zeneszerzője (Dénes). 47. Megdarál. 48. A végén csattan! 49. Titkon egyezkedik, összejátszik. 51. E szó betűit ide sorban betoldva – a . t . c . e . g . – újabb értelmes szót kap. 52. Nemzetközi, rövid. 53. Óra (vagy randevúra érkező!) pontatlansága. 56. Puskavégre kap. 60. Fríz férfinév, női párja az Enna. 62. Kabaré vége! 63. Perui autók jelzése. 64. Tapétadarab!

Schmidt János

Állatnevek

Szeretünk nevet adni kedvenc állatunknak. Nemcsak azért, mert így könnyebben szólíthatjuk magunkhoz vagy küldhetjük valamilyen „szolgálatra”. Személyiséget kölcsönzünk neki, mintegy a családba fogadjuk.

Az ún. globalizáció ezen a téren is hozott némi változást. Régebbi közkedvelt állatneveink külső vagy belső tulajdonságra utaltak. *Bodri* — tehát bodros szőrű, *Kormos*, *Kormi*, *Bundás*, *Bundi*, *Fürge*, *Sunyi*... A tenyésztők által adott hivatalos neveket most nem említem.

A mai divat lenézi a Bodrikát, a Bundásokat. Filmekből ismert nevek hangzanak föl a falusi portákon, akárcsak a városi sétatereken. *Bell*, *Plútó*, *Dinó*, *Mex*, *Alex*, *Axel*, *Rex*, *Toby*, *Floppy*, *Dzsolly*, *Dolly*, *Mortimer*...

Szívesen kiáltanám oda a sznobizmus hazai élvonalának: hátrább az agarakkal! Félek azonban, hogy a sznobizmus, az idegenmajmolás már óvodás, bölcsődés korukban beléjük fészkelte, és már aligha fognak megváltozni. Kutyából nem lesz szalonna. Vagy ha lesz, hát jó. Csak **bacon** ne legyen!

Gyárfás Endre

KÖZHASZNÚSÁGI JELÉNTÉS (2002)

Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány

<http://barczi.uw.hu> <http://www.barczialt.k>

Adószám: 18237993-1-41

2002. január 1-jén számlánkon és pénztárunkban összesen 217 151 Ft volt. 2002-ben 682 700 Ft nagylelkű adomány érkezett.

Kiadói tevékenység. Megjelentettük Sente Imre pompás Kalevala-fordítását (2000 példányban); valamint pótlólagosan újabb lemezeket nyomtatunk a Versék szébben sorozatból (szerkesztette Bodolay Géza, előadó Bánffy György); végül támogattuk Fehér Bence Téli napforduló című versgyűjteményének kinyomtatását; mindösszesen: 1 060 803 Ft értékben.

Működésünk során összesen 101 636 Ft-ot költöttünk irodaszérre, fénymásolásra, pályázatokra-versenyekre. Munkabért és tisztelteljtát (személyi juttatást), telefonköltséget nem fizettünk senkinek. **2002. december 31-én összesen 522 872 Ft-tal** zártuk az évet. Tehát könyveink és lemezeink eladásával 305 721 Ft pénzügyi nyereségre tettünk szert. Ezúton is köszönhetünk barátainknak, minden szellemi és anyagi támogatóknak!

Hálásan köszönjük! A Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány adószámára (18237993-1-41) 2003 tavaszán 30 291 Ft felajánlás érkezett az 1%-okból. Az összegét újabb kiadványaink kiadására fordítjuk.

Felhívás. Szívesen fogadjuk elsősorban a köznyelvi zárt *é*-re vonatkozó, újabb megjelent-megjelenő cikkeket, könyvek másolatait, illetve adatait. Kérésre megküldjük a mi irodalomjegyzékünket, tájékoztatókat. (Cím: 1016 Budapest, Galeotti u. 12. és 2060 Bicske, Vasvári u. 7.)

2003. október 8-án

A Bárczi Géza Kiejtési Alapítvány kezelőszerve

Laminált padló az integrált zajcsökkentő S.A.S.-el

Halkabban nem is lehetne.

3699,-/m²

KRONOFIX SILENT SAS,
HDF LAMINÁTPADLÓ

Lám, a laminált is hamarosan átalakul laminát-tá. „Szerencsére” az elveszett I megtalálható az adekvát-ból lett adekvált-ban! (B. G.)

H

A biztonságos használatra vonatkozó általános irányelvei

- A berendezés indítása előtt tessék figyelmesen elolvasni ennek használati utasítását.
- Tessék megtartani a használati utasítást, garanciát és számlát, és ha van ilyen lehetősége még a kartondobozt belső csomagolással együtt.
- A berendezés csak házi használatra való.
- Mindig, amikor nem használjuk a berendezést vagy hozzákapszolgatjuk a külön részeit, tisztítsuk, vagy amikor a berendezés megsérült ki kell húzni a dugót a konnektorból. Mindig tessék korábban kikapcsolni a berendezést.
- Tessék húzni a dugót, nem zsinort, vezetékét.
- Gyereket kell messze tartani a berendezéstől, azért nem szabad ezt hagyni a biztosítás nélkül. Azért is kell ilyen helyet találni a berendezésnek, ahova gyereket nem tudnak eljutni. Tessék még figyelmet arra fordítani, hogy a kábel ne lojgjon le.
- Rendszeresen kell ellenőrizni a berendezést és a vezetékét. A megsérülés esetében nem szabad használni a berendezést.
- Ne tessék egyedül próbálni javítani berendezést otthon, tessék fordulni a Szerviszhez.
- Kockázatok elkerülése végett a hibás hálózati kábelt csak a gyártó, az ügyfélszolgálatunk embere vagy más hasonlóan képzett személy cserélheti ki egyenértékű másik kábelre.
- Tessék védeni a berendezést a magas hőfoktól, a nap közvetlen hatásától, nedvességtől, éles tárgyaktól stb.
- Tessék óvatosságnak lenni a berendezés használatával! Mindig tessék kikapcsolni a berendezést, amikor nincs használva, akkor is, amikor csak egy pillanatra abba hagyjuk a munkát.
- Tessék csak az eredeti részeket használni.
- Nem szabad kint használni a berendezést.
- Semmiféleképpen nem szabad vízbe vagy más folyadékba betenni a berendezést, sem ajánlatos, hogy a berendezés érintkezzen a nedvességgel. Nem szabad használni a berendezést akkor se, amikor vizes keze van.
- Ha a berendezés érintkezett vízzel, tessék azonnal kihúzni a dugót a konnektorból. Ne tessék vízbe tenni kezét.
- A berendezést csak ilyen célra lehet használni, amelyre szánták.

Csupán egy részletet közlünk egy habverőhöz mellékelt kétoldalas használati utasításból. Olvasmányunk, úgy gondoljuk, ennyi is bőségesen elég! (Beküldte Fazekas Éva bonyhádi olvasónk.)

① A Hungária felüljárón mától újra jár az 1-es villamos. A felüljárón folytatódik a felhajtó rámák felújítása, ezért mindkét irányban lezártak egy sávot. A munkagépek mozgása miatt előfordulhat, hogy csak egy sávon haladhat a forgalom, torlódásokra kell számítani.

mai lap

16. oldal

2003. június 30., hétfő

Elszemetelenedtek a tavak hattyúi

A rendszerváltás után örömteli módon elszaporodtak a hat-tyúk és a vadkacsák tavainkban. Egyre jobban megszokták az emberek közelségét, sőt a balatoni fürdőhelyeken már a pancsolók sem zavarják az egyre falánkabb ál-

Mint a mellékelt cikkből kiderül, tavainkban „örömteli módon elszaporodtak a hat-tyúk”. Nem tudom, mennyi lehet a kakas, de a 6 (hat) tyúk nem tűnik soknak... (Beküldte Láng Miklós olvasónk és rendszeres szerzőnk.)

Elvetheted a diszkoszot is, ez a diszkoszvetés. Megemeled az árat, az áremelés. Számárgyat is kifűrhatsz, agyafűrt lesz!l. Vásárolsz egy részt a boltban, akkor részt veszel. Helyes, ha sabet szerez, így lesz sebhelyes. Aki ilyet kitalál, lehet röhejes. Ha átlátsz egy lőlapon, az biz a lórés. Kiköpöd az aranyat, az aranyköpés.

Helyes kis vers – mondhatnánk nagy jóindulattal, de látva ezt a (rö)helyes írást, inkább nem mondjuk. (Az „alkotás”-ra Kanczlerne József Mariann székesfehérvári olvasónk bukkant a Fejér Megyei Hírlap 2003. április 19-i számában.)

PLAYBOY
Michelle Wild
Azt hiszik, már mindent láttak? Ezt nézzék meg!
SERKENTŐ MEREVÍTŐK
Mit fizet a férfi, ha kell egy kis segítség?
PERPETUM MOBILE
A tőzsdé világában soha nem megy le a nap
GYILKOS ELEFÁNTOK
Sri Lanka egykori hóhérai ma a vadonban rejtőznek

Hogyan sikerülhetett a pornósztár Michelle Wildnak (félig) bekerülnie az Édes Anyanyelvünkbe? Hát úgy, hogy a *perpetuum mobile* hibásan, egy u-val van írva. Úgy látszik, már a Playboy sem az igaz! (Vagy csupán a magyar kiadás nem az?) (K. G.)

Talán inkább felhajtó rámákat készítenek, mint rámákat, azaz kereteket... (B. G.)

Egyetemmel ér fel egy hónap Ragályival

– mondja Djoko Rosic, aki ismét hazánkba forgat

Mit forgat hazánkba? Nem inkább hazánkban? (B. G.)